

“SÜNNET KUR’ÂN’A KÂDÎDİR” SÖZÜNÜN TEORİK VE PRATİK DEĞERİ

Muammer ERBAŞ*

ÖZET

İslam dininin iki temel kaynağı olan Kur’an ile sünnet arasında kurulan ilişki, şer’î ilimler açısından çok büyük bir önem arz etmektedir. Bu çalışmada ele aldığımız Yahya b. Kesîr’e ait; “Sünnet Kitaba kâdîdir, Kitap ise, sünnete kâdî değildir” sözü, bu bağlamda zikredilmiş dikkat çekici bir ifadedir. Çalışmada, söz konusu ifadenin nazari olarak ifade ettiği anlam ve pratik olarak uygulamaya akseden yansımaları tespit edilmeye çalışılmaktadır. Çalışma bu konuda yapılan bazı tespitler ve bunlarla ilgili bazı tekliflerle son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur’an, sünnet, ahkam, kâdî/hakim.

THE EVALUATION OF THE STATEMENT “THE SUNNAH IS THE JUDGE (QADI) UPON THE QURAN” IN THEORY AND PRACTICE

The relation established between the Quran and the Sunnah which are the basic sources of Islam is very important from the viewpoint of Islamic sciences. In this context the statement of Yahya b. Kesîr as “The Sunnah is the judge (qadi) upon the Quran but the Quran is not the judge upon the Sunnah” is eye catching. In this study, the meaning of this statement in theory and its reflections in practice are designated. This study ends with some determinations and proposals in this subject.

Key words: Quran, Sunnah, judgments, the judge.

GİRİŞ

Kur’ân-ı Kerîm, Yüce Allah’ın insanoğlunu hidayete ulaştırmak için gönderdiği en son ilahi Kitap’tır. Söz konusu hidayetin gerçekleşmesi için onun doğru bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Bu gayeyle Kur’ân’ın açıklanmasını ve yorumlanmasını konu alan ilim dalı tefsirdir.

Tefsir ilminde muhtelif kaynaklara başvurulmuş ve bunlardan istifade edilmiştir. Bu kaynakların başında Kur’ân’ın kendisi gelmektedir. Zira sahip olduğu üslup gereği Kur’ân’da meseleler çeşitli vesilelerle farklı surelerde ele alınmaktadır. Dolayısıyla bir yerde kapalı geçen bir husus, bir diğer yerde açıklığa kavuş-

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

makta, bir yerde belli bir yönüne temas edilen bir meselenin bir başka yerde başka bir noktasına temas edilmektedir. Bu nedenle tefsir ilminde en muteber yöntem, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiridir. Zira Kur'ân'ı kendi bütünlüğü içinde anlamak, en doğru anlama tarzıdır.

Kur'ân tefsirinde ikinci temel kaynak, Hz. Peygamber'in sünnetidir. Zira Yüce Allah'ın insanoğluna gönderdiği vahiyler daha baştan itibaren bir peygamber aracılığıyla etmiştir. Çünkü sıradan bir insan, Allah Teâlâ'dan gelen vahiyleri doğrudan alma kudretine sahip olmadığı gibi onları hatasız bir şekilde anlama imkanından da yoksundur. Dolayısıyla diğerlerinde olduğu gibi Hz. Peygamber de, kendisine gelen Kur'ân ayetlerini vahiy meleğinden almış, onları kolayca ezberlemiş, doğru bir tarzda anlamış ve muhtevasını güzel bir şekilde yaşantısına aktarmıştır. Çünkü bu hususlar, onun yüklendiği peygamberlik misyonunun en öncelikli görevleridir: "... Sana da bu Kur'ân'ı indirdik, insanlara kendilerine indirilene anlataşın diye. Belki düşünürler." (Nahl 16/44)

Hz. Peygamber, Kur'ân'la ilgili bu görevin tüm aşamalarında, bizzat Yüce Allah tarafından gözetilmiş, korunmuş ve desteklenmiştir. Zira o, vahyin başlangıcında; "(Resûlüm!) onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımlıdatma. Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir." (Kıyame 75/16-17) ayetiyle uyarılmış ve ona gelen vahiylerin kendisine kolayca ezberletileceği bildirilmiştir. Rivayetlere göre; Hz. Peygamber'e Cebrail tarafından Kur'ân vahiyleriyle birlikte onların açıklamaları da verilmiştir.¹ Ayrıca o, dinî hususlarda daima Yüce Allah'ın koruması altında olmuştur. Çünkü o, hidayet yolunda insanlara her zaman için en güzel bir örnek olma durumundadır: "İşte o peygamberler Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir." (En'am 6/90), "Yemin ederim ki, muhakkak ki size, Allah'a ve son güne ümit besleyip de Allah'ı çokça ananlar iç Allah'ın Resulünde pek güzel bir örnek vardır!" (Ahzab 33/21) Dolayısıyla onun, Kur'ân'ı doğru anlama konusunda yanılğı içinde olduğunu düşünmek, bizzat dinin ruhuna ters düşen bir durumdur.

Sonuç itibarıyla Kur'ân ile Hz. Peygamber'in sünneti arasında, biri diğerini tamamlayan olmazsa olmaz bir ilişki mevcut olup, bu iki kaynak adeta ruhla beden gibi bütünleşen ve yaşayan gerçek İslam dinini besleyen iki aslî kaynak konumundadır.

* * *

Kur'ân'ın sünnetle tefsiri, hemen tüm müfessirler tarafından kabul edilmiş ve rivayet tefsirinin Kur'ân'dan sonraki ikinci temel kaynağı olarak kendisinden oldukça istifade edilen bir yöntem olagelmıştır. Bu konuda çok sayıda eser kaleme alınmış, bunlarda Hz. Peygamber'in Kur'ân tefsirindeki yeri ve önemi ortaya konmuş, sünnetin Kur'ân'ı beyan vecihleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.²

¹ ed-Dârimî, *es-Sünen*, Mukaddime, (es-Sünne Kâdiyetün ale'l-Kitab) 49; İbn Teymiyye, *Mukaddime fi Usûli't-Tefsir*, s. 25.

² Yıldırım, Suat, *Peygamberimizin Kur'an Tefsiri*, I-II, İzmir 2006.

Söz konusu eserlerde Kur'ân sünnet ilişkisi ortaya konurken, bazı değişik ifade ve görüşlere de yer verilmiştir. Bunlar içinde en çok dikkat çeken ve çalışmamızın isminde bir kısmına yer verdiğimiz Yahya b. Ebî Kesîr (ö.129/746)'e ait şu söz gelmektedir: "*Sünnet Kitab'a kâdîdir, Kitap ise, sünnete kâdî değildir.*"³

Bu söz, ilk bakışta bizi biraz rahatsız etmiş ve mevcut bilgilerimiz ışığında uç bir ifade olarak zihnimizin bir köşesine takılıp kalmıştır. Fakat daha sonra değişik vesilelerle ahkâm tefsirleri üzerinde yaptığımız incelemelerde gördüğümüz pek çok uygulama örneği bize tekrar bu sözü hatırlatmıştır. İşte bunun üzerine biz, böyle bir çalışma yaparak meselenin aslını ve bu sözün doğruluk payını araştırmaya karar verdik.

Bu gayeyle başladığımız araştırmada söz konusu ifadeye yer veren eserlerde, bu sözün ardından onu belli ölçüde yumuşatan ve maksadını açıklamaya çalışan bazı söz ve açıklamaların yer aldığını gördük. Nitekim İbn Kuteybe (ö.276/889), bu sözü, "*Sünnet, Kitab'ın açıklayıcısıdır. Kitap'tan Allah'ın muradını bildirir*"⁴ şeklinde açıklamaktadır. Aynı şekilde başta hadis olmak üzere dinî ilimlerde söz sahibi olan Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) de, bu söz hakkında şunu söylemektedir: "*Bunu söylemeye cesaret edemem, fakat 'Sünnet, Kur'ân'ı tefsir eder,' derim.*"⁵ Böylece bu ifadenin, makul bir çizgiye çekilerek şer'î deliller arasında gözetilen klasik Kitap, sünnet, icma, kıyas... sıralamasına ters düşmeyecek bir hale getirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu sözün, sünnetin Kur'ân tefsiri için arzettiği önemi vurgulamada biraz aşırı giden ve belli ölçüde maksadını aşan bir ifade olarak anlaşılması gerektiği ima edilmektedir.

Mesele üzerinde biraz daha dikkatlice durulduğunda, bunun rastgele söylenmiş bir söz olmadığı, zira onunla zımnen belli bazı hususlara dikkat çekilmek istendiği anlaşılmaktadır. Zira kaynaklarda, bu sözü destekler mahiyette sarfedilen başka ifadeler de yer almaktadır. Nitekim bunlardan birinde, nispeten onu andıran ve biraz da te'yid eden Mekhûl (ö.113/731)'e ait şu ifadeye rastlamaktayız: "*Kur'ân'ın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin Kur'ân'a olan ihtiyacından daha fazladır.*"⁶ İlk bakışta yadırganan ve iyi niyetle yorumlandığında, sünnetin Kur'ân tefsirindeki yerinin biraz mübalağalı ifadesi gibi görülen bu söz de, kanaatimizce bir önceki sözde ifade edilmeye çalışılan aynı hususlara dikkat çekmektedir.

Kur'ân'ın sünnete olan ihtiyacının, sünnetin Kur'ân'a olan ihtiyacından daha fazla olduğunu ifade eden bu söz, bazı kaynaklarda el-Evzaî (ö.157/774)'ye nispet edilmektedir.⁷ Bunun yanı sıra o, tâbiûndan Hasan b. Atiyye'den; "*Cibril,*

³ ed-Dârimî, Mukaddime, (es-Sünne Kâdiyetün ale'l-Kitab) 49; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I, 30; eş-Şatibî, *el-Muvâfakât*, IV, 8.

⁴ İbn Kuteybe, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis*, s. 199.

⁵ İbn Abdilberr, *Câmiü Beyâni'l-İlm*, II, 1194-1195; el-Kurtubî, *a.g.e.*, I, 30; eş-Şatibî, *a.g.e.*, IV, 26.

⁶ İbn Abdilberr, *a.g.e.*, II, 1194; el-Kurtubî, *a.g.e.*, I, 30.

⁷ eş-Şatibî, *a.g.e.*, IV, 26.

*Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı getirdiği gibi, sünneti de getiriyordu*⁸ şeklinde bir görüş daha nakletmektedir. Bu iki ifade birlikte değerlendirildiğinde, Kur'ân ve sünnet arasında kaynak itibarıyla bir fark kalmamakta, dolayısıyla her ikisi de eşit bir konuma gelmektedir.

İbn Abdilberr (ö.463/1071), el-Evzaî'den nakledilen Kur'ân'ın sünnete ihtiyacının daha fazla olduğu yönündeki ifadeyi; "O, bu sözüyle sünnet Kitap üzerine hükmeder ve ondan muradın ne olduğunu açıklar, demeyi kastetmiştir"⁹ diyerek açıklamaya çalışmış ve onu Yahya b. Ebî Kesîr'in sözüne yakın bir ifadeye kavuşturmuştur. Böylece o, adeta bu iki sözün esasen aynı şeyi ifade ettiğini ima etmektedir.

Tüm bu hususlardan anlaşıldığına göre gerçekte bu ifade ve sözler, bazı alimler tarafından rastgele söylenmiş münferid birer görüş olmanın ötesinde belli bir yaklaşım ve eğilimi ortaya koyan ortak bir düşünce tarzını ifade etmektedir. Zira Kur'ân sünnet ilişkisi, ilk dönemlerden itibaren tartışılan ve hakkında yer yer ifrat ve tefrit noktası arasında gidip gelen çok farklı görüşler ortaya konan çok önemli bir husus olagelmıştır. Söz konusu görüşleri belli bir zemine oturtabilmek için önce bu bağlamda tartışılan bazı hususlara kısaca temas etmek, ardından da meseleye bu görüş sahiplerinin ilmî şahsiyetlerine ve bunları dile getirdikleri bağlam noktasına bakmak istiyoruz.

* * *

Kur'ân sünnet ilişkisi bağlamında tartışılan en önemli husus, sünnetin Kur'ân'a muhalefet edip etmeyeceği meselesidir. Hz. Peygamber'in, kendisine gönderilen ilahi vahye ters düşerek ona aykırı beyanda ve yorumda bulunması kendi aslî göreviyle çelişmesi demek olacağından bu husus, prensip olarak daha baştan reddedilmiştir. Nitekim Şâtîbî, sünnetin de vahiy eseri olduğunu söyleyerek aynı kaynaktan gelen sünnetle Allah'ın Kitab'ı arasında tenakuz bulunamayacağını söylemiştir.¹⁰ Aynı şekilde İbn Hazm (ö.456/1063), sahih hadisler arasında Kur'ân'a muhalif hiçbir şey bulunmadığını ifade etmiş,¹¹ çağdaş müellif M. Hamidullah da; "...Ben şahsen Kur'ân ile somut bir tezat teşkil eden tek bir sahih hadis bilmiyorum"¹² demiştir.

Bu konu, sünnetin Kur'ân'ı neshi meselesi bağlamında tekrar gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Zira nesh, ancak tearuz durumunda söz konusu olan bir husustur. Bu konuda İmam Şâfiî, sünnetin Kur'ân'ı nesh etmeyeceğini söyleyerek¹³ zımnen onun Kur'ân'a tearuz edemeyeceğini benimsemiş olmaktadır. Çün-

⁸ ed-Dârimî, *es-Sünne Kâdiyetün ale'l-Kitab*, 49; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 166; el-Kurtubî, *a.g.e.*, I, 30.

⁹ İbn Abdilberr, *a.g.e.*, II, 1194.

¹⁰ eş-Şâtîbî, *a.g.e.*, IV, 21-22.

¹¹ İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, II, 80-82.

¹² Hamidullah, M., *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, s. 58.

¹³ eş-Şâfiî, *er-Risâle*, s. 65-67.

kü bir yerde nesh yoksa tearuz da yok demektir. Ona göre, teşrî'/hüküm koyma sıralamasında Kur'ân'dan sonra gelmesi gereken sünnetin, "Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz." (Bakara 2/106) ayetindeki; "Daha iyisini veya benzerini getiririz" ifadesini karşılaması söz konusu değildir. Bu bağlamda sünnetin Kur'ân'ı neshini caiz gören cumhur ise, prensipte sünnetin Kur'ân'a muarız olabileceğini kabul etmiş olmaktadır. Onların bu konudaki gerekçeleri, nazariyattan ziyade vasiyet ve recm meselesi gibi Hz. Peygamber devrine dayanan bazı uygulamalara dayanmaktadır.¹⁴

Netice itibarıyla çeşitli vesilelerle tartışılan Kitap ile sünnetin zahirleri arasında vaki olan tearuz konusunda ortaya üç farklı yaklaşım çıkmıştır: a) Kitap tercih edilir. Çünkü meşhur Muaz hadisinde¹⁵ önce Kitap, sonra sünnet zikredilmiştir. b) Sünnet tercih edilir. Çünkü sünnet, Kitab'ın müfessiri ve mübeyyimidir. c) Tearuz vardır: Çünkü Rasulullah kendiliğinden bir şey söylemez, ne söylemişse dayanağı Alah'ın emridir.¹⁶

Görüldüğü üzere Kur'ân sünnet ilişkisi bağlamında ele almaya çalıştığımız söz konusu görüş ve yaklaşımların biri daha ziyade nazariyata, diğeri ise uygulamaya dayanan iki farklı boyutu vardır. Bizim bu çalışmada ele almak istediğimiz görüş ve ifadeleri tam olarak açıklığa kavuşturabilmemiz için meseleyi her iki yönden de ele almamız gerekmektedir.

* * *

Konuya, ele aldığımız görüş ve ifadeleri dile getiren alimlerin kimler olduğu ve bu iddialı sözlerle ne ifade etmeye çalıştıklarını tespit etmekle başlayalım.

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, bu ifadelerin sahipleri, sonraki asırlarda yaşamış sıradan birer alim değildir. Onlar, bizzat sahabeye talebelik yapmış tabiûn neslinden önemli isimlerdir. Onların görüşlerini mutedil bir tarzda açıklamaya çalışanlar ise, onlarla aynı düşünce çizgisinde yer alan talebeleri veya takipçileri konumundadır.

Bilindiği üzere tabiûn nesli, tefsir ilmini sahabeden semâen almış ve nakletmiş, semâ olmayan hususlarda ise, kendi ictihadlarına başvurmuşlardır. Sahabe döneminde ilk tohumları atılan bazı hususlar, tâbiûn döneminde belirgin yönelişler haline gelmiş ve onların takipçileri tarafından iyice şekillendirilerek İslam'ın inanç, amel ve ahlak gibi farklı alanlarında ön plana çıkan belli mezhep ve ekolleri

¹⁴ el-Cassâs, *a.g.e.*, I, 72; el-Kurtubî, *a.g.e.*, II, 45-46; es-Sabûnî, *Ravâiu'l-Beyân*, I, 105-107.

¹⁵ Hz. Peygamber, Yemen'e vali olarak gönderdiği Muaz b. Cebel'e orada ne ile hükmedeceğini sormuş, o bu soruya şöyle cevap vermiştir: "Önce Kur'an'a bakacağım. Onda bulamazsam sünnete bakacağım, onda da bulamazsam kendi görüşüme göre hüküm vereceğim." Bkz. et-Tirmizî, *es-Sünen*, Ahkâm, 3; Ebû Davud, *es-Sünen*, Akdiye, 11; ed-Dârimî, *Mukaddime*, 20; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 230, 236, 242.

¹⁶ el-Cüveynî, *el-Burhân*, I, 185-186; eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, s. 273.

oluşturmuşlardır. Dolayısıyla burada dile getirilen sözler de, belli bir dinî yöneliş ve yaklaşım tarzını ortaya koyan bilinçli ve özel ifadelerdir.

Bu sözleri dile getiren alimlerin bir diğer ortak özelliği, hepsinin birer fakih olmasıdır. Kaynaklarda belirtildiğine göre; Yahya b. Ebî Kesîr Yemame ehlinin, Mekhûl Şam ehlinin fakihî, el-Evzaî ise Yahya b. Ebî Kesîr'e talebelik yapan ve Şam bölgesinin fıkıh otoritesi sayılan Evzaiyye mezhebinin imamıdır.¹⁷ Nitekim Yahya b. Ebî Kesîr'in konumuzla ilgili sözünde kullandığı '*kâdî/hükmeden, hâkim olan*' ifadesi de, kendi ihtisas alanı olan fıkıh ilmini çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla onların bu sözlerini, fikhî meseleler bağlamında ele almak gerekmektedir. Buna göre söz konusu görüşleri; '*Sünnet fikhî meselelerde Kur'ân'a kâdîdir yani ona hükmeder*' veya '*Fikhî meselelerde Kur'ân'ın sünnete ihtiyacı, sünnetin Kur'ân'a ihtiyacından daha fazladır,*' şeklinde anlamak ve ifade etmek de mümkündür.

Konu fıkıh alanına geldiğine göre, bu noktada fıkıh usulüne dair eserlerde Kur'ân sünnet ilişkisine dair verilen bilgilere göz atmak yerinde olacaktır. Genel olarak bu eserlerde söz konusu ilişki, üç boyutta ele alınmaktadır. Buna göre sünnet; a) Kur'ân'ın müphem ve mücmelini açıklar, umumi hükümlerini tahsis eder ve nasih ile mensuhunu belirler, b) Kur'ân'da asılları sabit olan farzları tamamlayıcı hükümler getirir, c) Kur'ân'da bulunmayan bazı hükümler koyar veya bunları beyan eder.¹⁸

Kur'ân sünnet ilişkisi konusunda sünnetin açıkladığı her hüküm için Kur'ân'da uzak veya yakın bir asıl olduğunu söyleyen Şâtıbî, bu konuda şunları ifade eder:

"Sünnet, manası itibarıyla Kitab'a racidir. O, Kitab'ın mücmel ifadelerini açıklar, müşkilini izah eder ve muhtasar beyanlarını genişletir; çünkü o, Kitab'ın bir açıklamasıdır. Buna, "*Sana da bu Kur'ân'ı indirdik, ta ki insanlara, kendilerine indirileni açıklayasın.*" (Nahl 16/44) ayeti delalet eder. Sünnette mevcut olan her hususa, Kur'ân'da icmalî veya tafsilî bir delalet vardır; çünkü Kur'ân, bu şeriatin esası ve ilk kaynağıdır... Allah, Kur'ân'ı her şeyi açıklamak için göndermiştir. Buna göre sünnet, özet olarak Kur'ân'da vardır; çünkü emir ve yasaklar, Kitab'ın başlıca hükümlerini teşkil eder. Allah Teâlâ, Kur'ân'da; "*Kitap'ta biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık*" (En'am 6/38) buyurmuştur.¹⁹

Cözüldüğü üzere gerek Kur'ân sünnet ilişkisine dair tasnifte, gerekse Şâtıbî'nin ifadelerinde ortak olarak vurgulanan husus, Kur'ân'ın ilk ve temel kaynak olduğu, sünnetin ise onu açıklayan ve tamamlayan bir konumda bulunduğu, yani sünnetin Kur'ân'a raci olduğudur. Bu yaklaşımda, Kur'ân ile sünnetin yan yana getirilerek aynı kategoride değerlendirilmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla

¹⁷ Yakut el-Hamevî, *Mucemu'l-Buldân*, II, 354.

¹⁸ Ebû Zehra, *İslam Hukuk Metolojisi*, s. 99.

¹⁹ eş-Şâtıbî, *a.g.e.*, IV, 12-13.

sünnetin Kur'ân'ın önüne geçmesi veya ona hükmetmesi nazarî olarak mümkün olmayan veya en azından prensip olarak Şâtıbî gibi usul alimleri tarafından benimsenmeyen bir yaklaşımdır. O halde çalışmamızda ele aldığımız sözleri, zahiren de olsa Kur'ân'ı sünnete bağımlı ve ona muhtaç kılan, bu nedenle kabul edilmeleri mümkün olmayan veya diğer bir deyişle, maksatlarını oldukça aşan birer ifade olarak görmek mümkündür.

Bununla birlikte belli bir dinî tutum ve ilmî yöneliş belirten bu sözlerin, zahirleri üzere kabul edilmeyerek belli bir te'vile tabi tutulmaları, dolayısıyla daha makul bir zemine çekilmeleri, onların nazarî ve pratik planda hiçbir karşılıklarının bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Zira az önce de belirttiğimiz üzere bunları ifade eden kimseler, Hz. Peygamber'in hemen sonrasında yaşamış, ilimde ehliyet, uygulamada da yetki sahibi kimselerdir. Dolayısıyla onların bu sözleri, sırf Kur'ân tefsirinde sünnetten yeterince yararlanılmasını sağlamak, bu konuda sünnetin konumunu ön plana çıkarmak ve insanları sünnete daha bir şevkle yönlendirmek için söylediklerini düşünmek pek doğru olmayacaktır.

* * *

Ele aldığımız bu sözlerin karşılıklarını tam olarak bulabilmek, yani gerçek maksatlarını belirleyebilmek ve pratik değerlerini ortaya koymak için kanaatimizce şu iki şeyin yapılması gerekmektedir: a) Nazarî planda: Bu sözlerin sarfedildiği bağlam itibarıyla Kur'ân sünnet ilişkisi konusunda benimsenen farklı yaklaşımlara ve bunlar etrafında cereyan eden tartışmalara bakmak, b) Uygulama planında: Bu yaklaşımlara örnek teşkil edecek fikhî hüküm ve fetvaların mevcudiyetini araştırmak.

Meselenin nazarî boyutu konusunda, öncelikle söz konusu ifadelerin geçtiği kaynaklara bakmak ve bunların hangi bağlamda zikredildiğini görmek faydalı olacak, bunun da ötesinde mesele büyük ölçüde açıklığa kavuşacaktır.

Yahya b. Ebî Kesîr'e ait sözün geçtiği birkaç kaynaktan biri, Kurtubî'nin "*el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*" isimli meşhur tefsiridir. Kurtubî, tefsirinde her ne kadar tüm ayetler üzerinde durup onların tümünü tefsir etmişse de, eserin adından da anlaşılacağı üzere ağırlığı ahkam yönüne vermiş, bu alandaki ayetleri ayrı bir itinayla tefsir etmiştir. Bundan dolayı olacak ki o, tefsirinin mukaddimesinde bu konuda benimsediği metodu ortaya koyarken söz konusu görüşlere işaret etmiş, böylece ayetlerden hüküm çıkarma konusunda sünnetin yerini tespit etmeye çalışmıştır.

Kurtubî, eserinde bu konuyu '*Kitab'ın Sünnetle Açıklanması*' başlığı altında ele almaktadır. O, burada öncelikle Kur'ân sünnet ilişkisi konusundaki bilinen yaklaşımları özetler, bunlarla ilgili ayetleri zikreder ve netice itibarıyla Hz. Peygamber'e Kur'ân ayetlerini açıklama, bunların umum hususluğunu belirleme, onlara ilavede bulunma ve müstakil fikhî hükümler koyma izni verildiğini belirtir ve tüm bu hususlarda, Hz. Peygamber'e kesin bir şekilde uyulması gerektiğini söyler. Kurtubî, bu noktada sözü Hariciler'e ve Rafiziler'e getirerek onların yaptı-

ğ gibi Kur'ân'ın zahiriyle yetinip onun açıklamasını içeren sünneti terk etmenin doğru olmadığını ifade eder. Ona göre; bu noktada, Hz. Peygamber'den geldiği sabit olan hadislerin Kur'ân'a arzı da gerekmemektedir. Zira ondan gelen her şey, bizatihi huccettir. Bu hususlara dair birer örnek veren Kurtubi, ardından Cebraîl'in Hz. Peygamber'e Kur'ân ayetleriyle birlikte onun tefsirini de getirdiğini belirtir ve ele aldığımız söz konusu görüşleri, Ahmed b. Hanbel'in açıklamasıyla birlikte nakleder.²⁰

Tüm bu ifadelerden öncelikle onun, söz konusu bid'at ehli kesimlerin tavırına bir tepki olarak sünneti Kur'ân'dan bağımsız bir teşrîf kaynağı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Fakat o, yine de bu ifadeleri Ahmed b. Hanbel'in anladığı tarzda Kur'ân sünnet ilişkisi konusundaki genel kabullere uygun bir şekilde; yani Kur'ân'ın aslı ve öncelikli olduğu yönünde yorumlamış ve kabul etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, söz konusu görüş ve ifadelerin Kurtubî'nin ifadesiyle Hariciler ve Rafıziler gibi Kur'ân'ı anlama ve yorumlama konusunda sünneti büyük ölçüde devreden çıkaran kesimlerin yaklaşımlarından sonra, adeta onların tutum ve yaklaşımlarına verilen bir cevap mahiyetinde zikredilmiş olmasıdır.

Bu görüşlerin yer aldığı ikinci kaynak, Şatıbî'nin "*el-Muvafakat*" isimli meşhur usul kitabıdır. Şatıbî, burada özetle; sünnetin dikkate alınma bakımından Kitap'tan sonra geldiğini belirtir. Buna gerekçe olarak Kitabın kat'î, sünnetin ise zannî olmasını gösterir. Sünnette kat'îliğin ancak kısmen söz konusu olabileceğini söyler. Sünnetin fonksiyonunu ise, ya Kitab'ı beyan etmek, ya da ona ilave bir hüküm getirmek olarak belirler. Ona göre sünnet, Kur'ân'ı beyan etme açısından ikincil konumdadır. Yeni bir hüküm koyma noktasına gelince, önce Kitab'a bakılır, şayet bunda bir hüküm yoksa sünnete geçilir. O, buna Muaz hadisini,²¹ Hz. Ömer'in Kâdî Şüreyh'e yazdığı mektubu²² ve İbn Mesud'un ifadelerini²³ delil gösterir. Netice itibarıyla sünnetin değerlendirme bakımından Kitap mertebesinde olmadığı konusunda herkesin görüş birliği içinde olduğunu söyler.

Şatıbî, devamında tahkik ehli olarak nitelediği bazı alimlerden, sünnetin Kur'ân'a kâdî/hâkim konumda olduğu şeklinde bir itiraz nakleder. Buna göre; Kitap'ta yer alan ayetlerin, birden fazla anlama ihtimali olabilir ve bu noktada nihai manayı belirleyen sünnettir. Nitekim birçok yerde, Kitab'ın zahiri bir şeyi emretmekte veya yasaklamakta, fakat ardından sünnet onu zahir manasından

²⁰ el-Kurtubî, *a.g.e.*, I, 29-30.

²¹ Daha önce zikredilen hadis için bkz. et-Tirmizî, *Ahkâm*, 3; Ebû Davud, *Akdıye*, 11; ed-Dârimî, *Mukaddime*, 20.

²² Hz. Ömer, Kâdî Şüreyh'e yazdığı mektupta şunları söylemektedir: "*Sana bir hadise geldiğinde, Allah'ın Kitabına göre hükmet. Eğer Allah'ın Kitabında hükmü olmayan bir durumla karşılaşarsan, Rasulullah'ın verdiği hükümle hükmet.*" Bkz. eş-Şatıbî, *a.g.e.*, IV, 7-8.

²³ Bu konuda İbn Mesud, şunları söyler: "*Sizden birine bir dava geldiği zaman, Allah'ın Kitabı üzere hükümlerin. Eğer Allah'ın Kitabında hükmü bulunmayan bir mesele ile karşı karşıya gelirse, o zaman da Hz. Peygamber'in sünneti üzere hükümlerin.*" Bkz. eş-Şatıbî, *a.g.e.*, IV, 8.

çıkarak başka bir manaya yormakta veya en azından onun mutlakını takyid, umumunu da tahsis etmektedir. Nitekim hırsızın elinin kesilebilmesi için çalınan malın miktarının belirlenmesi, Kur'ân'da umumi olan zekat verme emrinin belli mallara tahsis edilmesi ve evlenilmesi yasak olan kimselere hala ve teyzenin de dahil edilmesi buna birer misaldir.

Bir diğer husus da, Kur'ân ve sünnetin tearuzu meselesidir. Bu konuda ihtilaf eden usul alimlerinden bazılarına göre, Kitap'ta olanın tümü sünnetin tümü üzerine takdim edilmez. Zira sübut bakımından kat'î olan mütevatir sünnet, delalet bakımından Kur'ân naslarından geri değildir. Kitap'ın zahiri karşısında haber-i vahidin durumu, ictihad mahallidir. Dolayısıyla mutlak surette Kitap'ın sünnete takdim edileceğini söylemenin bir anlamı yoktur. Burada hangisinin takdim edileceğini belirleyen delildir.

Şatıbî, bu itirazlara şu şekilde cevap verir: Tâbiûndan nakledilen; '*sünnetin Kur'ân üzerine kadi/hâkim olduğu*' görüşü, sünnetin öne alınıp, Kur'ân'ın ikinci plana atılması manasında değildir. Aksine sünnette ifade edilen şey, bizzat Kitap'ta murad olunan manadır. Buna göre sünnet, Kitap'ın getirmiş olduğu hükümlerin şerhi ve tefsiri mertebesinde. Örneğin; "*Erkek ve kadın hırsızın ellerini kesin*" (Mâide 5/38) ayetinde, elin kesilme yeri ve hırsızlık miktarını sünnet belirlemektedir, fakat bu aynı zamanda ayetten murad olunan manadır. Burada söz konusu hükmün Kitap'la değil sünnetle sabit olduğunu söylemek doğru değildir. Bu durum, bir alimin bir ayeti veya hadisi açıklaması ve bizim de bununla amel etmemiz gibidir. Zira bu durumda biz, o alimin sözüyle değil, Allah ve Rasulünün buyruğu ile amel etmiş olmaktayız. Dolayısıyla sünnetin Kur'ân üzerinde hâkim olduğu ifadesinden maksat, sünnetin Kur'ân'ın açıklayıcısı olmasıdır. Bir mesele sünnet tarafından açık bir şekilde ortaya konmuşsa, bu durumda hala Kur'ân'da aynı konuyla ilgili mücmel ve çeşitli manaya gelen ifadeler üzerinde durmanın bir gereği yoktur. Ancak bu, hiçbir zaman için sünnetin Kur'ân üzerine takdim edildiği anlamına gelmez.

Şatıbî, Kitap ile sünnetin çatışması konusunda ise, şunları ifade eder: Haber-i vahid, amel bakımından ancak kesin bir kaideye dayandığı zaman makbuldür. Onun kesin bir kaideye dayanmış olması, Kur'ânî külli bir kaidenin altına girmesi demektir. Dolayısıyla bu durumda olan bir haber-i vahidin Kur'ân'la çelişmesi aslında Kur'ânî iki esasın çatışması, yani iki kat'î hususun çatışması anlamına gelmektedir. Bu durumda, bu iki kat'î yani Kur'ânî hususun takdiminde belirleyici olan başka bir delildir. Haber-i vahid, herhangi kat'î bir delile dayanmıyorsa, bu durumda Kitap sünnete takdim edilecektir.

Şatıbî, son olarak mütevatir bir haberin, Kitap'a muhalefeti konusuna temas ederek bunun teoride mümkün olmakla birlikte pratikte pek geçerli olmadığını

ğını, zira bu tür haberleri bulmanın neredeyse imkansız olduğunu, dolayısıyla bu konunun fazla bir önemi olmadığını söyler.²⁴

Tüm bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere Şatıbî, bir taraftan Kur'ân sünnet ilişkisini oldukça ideal bir şekilde açıklayıp ortaya koyarken, diğer taraftan da tâbiûna ait sözleri gerekçe göstererek ahkamı belirleme konusunda Kitap ile sünneti aynı kefeye koyan, hatta sünnetin daha öncelikli olduğunu ima eden bazı uç yaklaşımları eleştirmekte ve onları olmaları gereken makul noktaya çekmeye çalışmaktadır. Onun, görüşlerini eleştirdiği bu kimseleri '*tahkik ehli*' olarak nitelemesi, onları tamamen dışlamayıp bilakis kendilerine belli ölçüde değer verdiğini göstermektedir. Fakat o, bu kesimin görüşlerini açık bir şekilde eleştirmekten ve özellikle tâbiûna ait söz konusu ifadeleri kendilerine mesned olarak kullanmalarını reddetmekten de geri durmamaktadır.

Görüldüğü üzere gerek Kurtubî, gerekse Şatıbî, eserlerinde önce Kur'ân sünnet ilişkisi konusunda birbirine yakın mutedil bir yaklaşım ortaya koymakta, fakat bunun hemen ardından aynı konuda farklı iki hususa temas etmektedir. İşte bu farklı hususları yan yana getirdiğimizde, karşımıza bu çalışmada ele aldığımız konuyla ilgili önemli ipuçları çıkmakta, böylece meselenin nazarî boyutu büyük ölçüde açıklığa kavuşmaktadır.

Şöyle ki Kurtubi, Kur'ân sünnet ilişkisine dair yaptığı izahlardan sonra bu konuda Hariciler'in ve Rafiziler'in sünneti dışladığını söylemekte ve bunun ardından söz konusu görüş ve ifadelere müspet tarzda yer vermektedir. Şâtıbî ise, adeta onun kaldığı yerden devam ederek bu defa söz konusu görüş ve ifadeleri aksi yönde uç bir noktaya çeken, dolayısıyla Kur'ân sünnet ilişkisinde zahiren sünneti çok daha ön plana çıkaran bir yaklaşım tarzını dile getirmekte ve bunu mutedil bir noktaya çekmeye çalışmaktadır.

* * *

Demek ki Kur'ân sünnet ilişkisi konusunda nazarî planda, birini mutedil, diğer ikisini uç olarak niteleyebileceğimiz toplam üç farklı yaklaşım vardır: a) Öncelik itibarıyla Kur'ân'ın birincil, sünnetin ikincil konumda bulunduğunu, işlevsel olarak da sünnetin görevinin Kur'ân ayetlerini açıklamaktan ibaret olduğunu savunan görüş, b) Kur'ân'ı anlamada sünneti büyük ölçüde devreden çıkaran görüş, c) Teşrî' itibarıyla sünneti Kur'ân'la eşit bir konuma taşıyan ve yer yer de onun önüne geçiren görüş.

Bu üç yaklaşımdan ilki, prensip olarak Ehl-i Sünnet alimlerinin çoğunluğu tarafından benimsenmekte ve ideal ifadesini Şâtıbî'de bulmaktadır. İkinci yaklaşım, Hariciler, Rafiziler, Mürcie, Cebriye ve Mutezile'nin ekserisi gibi Ehl-i Sünnet dışı kabul edilen kesimlere aittir. Sonuncusu ise, kökleri bu çalışmada ele aldı-

²⁴ eş-Şatıbî, *a.g.e.*, IV, 7-11.

ğımız tâbiûnun görüş ve ifadelerine dayanan ve daha sonra 'ehl-i hadis'²⁵ olarak anılan selef kökenli farklı bir dinî ve ilmî yönelişe aittir. Muhtemelen bu sonuncu yaklaşımın ortaya çıkması ve gelişmesinde, bidat ehli kesimlere karşı duyulan tepkinin önemli bir rolü ve etkisi vardır.

Bu son yaklaşımı ilkinden ayıran temel husus, sünnetin Kur'ân'a raci olup olmadığı meselesine dayanmaktadır. Bu konuda sünnetin Kur'ân'a raci olduğu görüşünü benimseyen İmam Şâfiî; "*Rasulullah'ın bütün hükümleri, Kur'ân'dan anladığı esaslara dayanır*" diyerek bu görüşünü açıkça ifade etmiştir. Aynı şekilde Buharî, Neseî, İbn Mâce ve Dârimî gibi meşhur hadis alimleri tarafından da benimsenen bu yaklaşım, İbn Berrecan (ö.627/1270) tarafından; "*Rasulullah'ın söylediği her şey, Kur'ân'da mevcuttur. Uzak olsun, yakın olsun aslı Kur'ân'dadır. Onu anlayan anlar, görmeyen ise görmez. Nitekim Cenab-ı Hak da; "Biz, Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık" buyuruyor*" şeklinde ifade edilmiştir. Şâtibî de, benimsediği bu görüşü eserinde geniş bir şekilde izah etmiştir.²⁶

Sünnetin Kur'ân'a raci olmadığı yaklaşımını benimseyenler ise, sünnetin Kur'ân gibi müstakil bir teşrî' kaynağı olduğunu söyleyerek hadislerin Kur'ân'a rücû'unun şart olmadığını söylemişlerdir. Bu konuda onlar, Kur'ân'da Hz. Peygamber'in verdiği hükme razı olunması gerektiğini belirten ayetleri,²⁷ sünneti bırakarak yalnız Kur'ân'a uymak isteyenleri kınayan hadisleri,²⁸ sünnette olduğu halde Kur'ân'da nas olarak bulunmayan birçok hükmün mevcudiyetini ve son olarak sünneti dışlayarak Kur'ân'ı diledikleri yönde te'vil etmeye çalışan bid'at ehli kesimlerin tavırlarını gerekçe göstermişlerdir.²⁹

Burada belirtilen son gerekçe, bu yaklaşımı savunanların gerçek maksat ve gayelerini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Zira buradan, bu çalışmada ele almaya çalıştığımız söz konusu ifadelerin böyle bir düşünce ortamında dile getirilmiş, az önce işaret ettiğimiz bid'at ehline ait uç görüşe karşı söylenmiş birer tepki ifadesi olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim onlardan el-Evzaî'ye ait olan ifadeyi izaha çalışan İbn Abdilber'in şu tespitleri de, bu hususu teyid etmektedir: "*Her türlü bid'at ehli kesim, sünnetten yüz çevirmek suretiyle Kitab'ı sünnetin beyan ettiğinden farklı şekilde tefsir ederek hem kendileri sapmışlar, hem de başkalarını saptırmışlardır.*"³⁰

²⁵ *Ehli hadis*: II/VIII. Yüzyıldan sonra ortaya çıkan ve daha çok hadise ağırlık veren Medine merkezli fıkıh ekolüne verilen isimdir. Bkz. Ögüt, Salim, "Ehl-i Hadis", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, X, 508-512.

²⁶ eş-Şâtibî, *a.g.e.*, IV, 24vd..

²⁷ "Ey İnananlar! Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin." (Nisâ 4/59, 65), "Allah'a itaat edin, Peygambere itaat edin, karşı gelmekten çekinin;..." (Mâide 5/92).

²⁸ "İçinizden hiç birinin, koltuğuna yaslanmış vaziyette iken kendisine benim emir ve nehiyelerimden biri ulaştığında; "Biz, Allah'ın Kitab'ında gördüğümüze uyarız," dediğini sakın görmeyeyim." Bkz. Ebû Davud, *Sünne*, 6; et-Tirmizî, *İlim*, 10; İbn Mâce, *Mukaddime*, 2.

²⁹ Bu konuda bkz. Yıldırım, *Suat*, *a.g.e.*, I, 70-80.

³⁰ İbn Abdilber, *a.g.e.*, II, 1199.

Bunun yanı sıra kaynaklarda nakledilen bir diyalog, bu iki uç yaklaşım tarzı arasındaki olumsuz etkileşimi çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre tâbiûnun büyüklerinden Mutarrif b. Abdillâh b. eş-Şihhîr (ö.95/713-4)'e; "Bize sadece Kur'ân'dan bahsedin" dendiğinde; "*Vallahi biz, (hadis rivayeti ile) Kur'ân'a bir alternatif getirme arzusunda değiliz. Ancak bu tavrımızla, Kur'ân'ı bizden daha iyi bilen birinin olduğunu göstermek istiyoruz*" demiştir.³¹

Netice olarak buradan, bir söz veya görüşü değerlendirirken onun doğru veya yanlış olduğuna karar vermeden önce ortaya konduğu ortamı, amacı ve muhatabı doğru tespit etmek gerektiği anlaşılmaktadır. Zira o söz, ancak kendisini kuşatan bağlam içinde bir anlam ifade etmekte, dolayısıyla söz konusu bütünlük içinde doğru bir şekilde anlaşılıp değerlendirilebilmektedir. Nitekim Ehl-i Sünnet alimlerinin gerçekte amacını oldukça aşan bu sözlere açıktan muhalefet etmeyerek onu mutedil bir noktaya çekmek suretiyle zımnen kabul etme eğiliminde olmalarının altında yatan sebep, bu sözlerin böyle bir ortamda sapkınlığı açık belli kesimlere karşı iyi niyetle söylenmiş olmasından kaynaklanıyor olmalıdır.

* * *

Burada dikkat çekici olan husus, bu tür farklı görüş ve eğilimlerin oldukça erken bir dönemde ortaya çıkmış olmasıdır. Fakat Müslümanlar arasında çıkan ilk ihtilafların, Hz. Peygamber'in vefatının hemen sonrasında başlıyor olması, bu konuda akla gelebilecek soru işaretlerini büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Zira Hz. Peygamber'den nakledilen şu gibi rivayetler, bu hususa işaret etmektedir: "*Bilin ki bana Kur'ân ile birlikte onun bir benzeri de verilmiştir. Karnı tok bir şekilde koltuğuna kurulmuş olan bazı kimselerin, "(Sadece) bu Kur'ân'a sarılın; Kur'ân'ın helal dediğini helal, haram dediğini haram kabul edin" diyeceği zamanlar yakındır. Bilin ki, Allah'ın Rasulünün haram kıldıkları da Allah'ın haram kıldıkları gibidir.*"³²

Aynı şekilde Hz. Ömer'e ait şu ifadeler de, söz konusu ihtilafların ortaya çıktığı dönem hakkında bizlere belli ölçüde fikir vermektedir: "*Bir kavim gelecek ve Kur'ân'ın müteşabihâtı ile sizinle tartışmaya girecektir. Siz, onlara hadislerle mukabele edin. Çünkü hadislere vakıf olanlar, Allah'ın kitabını daha iyi bilenlerdir.*"³³

Hz. Peygamber ve akabinde halifesi tarafından haber verilen bu durumun, çok kısa bir süre sonra ortaya çıktığı ve hızla yayılma eğilimi içine girdiği anlaşılmaktadır. Nitekim sahabi İmran b. Husayn'a ait şu sözler, bu durumu göstermektedir: "*Sen ahmak adamın birisin. Kur'ân'da öğle namazının dört rekat olduğunu ve kıraatin gizli sesle yapılacağını bulabilir misin? ... Sen bunların tafsilatını Kur'ân'da*

³¹ eş-Şatibî, a.g.e., IV, 26.

³² Ebû Davud, Sünne, 6; et-Tirmizî, İlim, 10; İbn Mâce, Mukaddime, 2; ed-Dârimî, Mukaddime, (es-Sünne Kâdiyetün ale'l-Kitab) 49; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., IV, 131.

³³ eş-Şatibî, a.g.e., IV, 17.

bulamazsın. Çünkü Allah'ın kitabı (bu gibi konularda) mücmeldir. Bunların tafsilatını ancak sünnet vermiştir."³⁴

Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla daha ilk devirlerde ortaya çıkan Kur'ân tefsirinde sünneti dışlama eğilimi, söz konusu kesimler tarafından sistemli bir yapıya kavuşturularak belli gerekçeler dahilinde açıktan açığa savunulur bir hale gelmiştir. Başını Hariciler'in çektiği, sonradan Mürcie, Cebriye ve büyük ölçüde Mutezile'nin de dahil olduğu bu kesimler, doğal olarak meşruiyetlerini Kur'ân'dan almaya çalışmış ve onun ayetlerini istedikleri yönde tevil etmeye çalışmışlardır. Bu konuda onların karşısına en büyük engel olarak, Hz. Peygamber'in sünneti çıkmıştır. Çünkü sünnet, Kur'ân'ın müteşabihini muhkem, mutlakını mukayyed, müphemini de mübeyyen hale getirerek onun art niyetli bu tür kesimler tarafından sağa sola çekilme ve keyfi bir şekilde yorumlanma imkanını ortadan kaldırmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in hadislerinden pek çoğu, Kur'ân ayetlerinin doğru yorumlarını ve somut uygulama şekillerini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu nedenle Ehl-i Sünnet dışı bu tür kesimler, dini anlama ve yorumlamada sadece Kur'ân'la yetinme ve sünneti büyük ölçüde göz ardı etme eğilimi içine girmişlerdir.

Kısa sürede hilafet merkezini tehdit edecek ve halifeyi katledecek bir güce erişen bu kesimler, sadece siyasi yönden değil, ilmi yönden de büyük bir tehdit oluşturmuş, bu nedenle İslami ilimlerin gelişim seyrinde önemli bir etkiye sahip olmuşlardır. Nitekim tefsir ilminde söz konusu edilen, Kur'ân'ın dirayetle tefsirinin caiz olup olmadığı vb. tartışmalar büyük ölçüde bu gibi hususlarla ilgilidir. Şöyle ki, bu kesimlerin yaptığı keyfi tefsir faaliyetinin önüne geçebilmek için daha sahabe döneminden itibaren bazı tedbirler alınmaya çalışılmış ve bunların başında da İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'den rivayet ettiği; "*Her kim, kendi re'yi ile Kur'ân hakkında konuşursa Cehennem'de oturacağı yere hazırlansın*"³⁵ hadisi yer almıştır. Nitekim aynı endişeden dolayı İbn Abdilberr gibi alimler, sünnetin Kur'ân'ı yeteri derecede izah ettiğini belirterek Kur'ân'ın re'yle tefsirinin sınırlarını iyice daraltmaya çalışmışlardır.³⁶

Siyasi ve mezhebi ihtilafların ilmi boyuttaki yansımalarını, bu çalışmada ele aldığımız meselede de açıkça görmemiz mümkündür. Zira Kur'ân'ın kendilerine yeterli olduğunu ileri sürerek onun ardına sığınan bu art niyetli kesimler, sünnet karşısında onun ancak Kur'ân'a uyduğu takdirde muteber olacağı yönünde bir savunma mekanizması geliştirmişlerdir. Buna göre hadisler, Kur'ân'a arz edilmelidir. Çünkü Hz. Peygamber; "*Benden size ulaşan hadisleri, Allah'ın kitabına vurunuz; eğer Allah'ın kitabına uygun düşmezse onu asla ben söylememişimdir. Allah*

³⁴ eş-Şatibî, *a.g.e.*, IV, 26.

³⁵ et-Tirmizî, *Tefsiru'l-Kur'ân*, 1.

³⁶ İbn Abdilberr, *a.g.e.*, II, 1181vd..

beni Kitap'la hidayete ulaştırmışken, ben nasıl olur da ona (Kitab'a) muhalefet edebilirim!" buyurmuştur.³⁷

Sahih olup olmadığı tartışmalı olan bu hadiste ifade edilen husus, esasen doğrudur.³⁸ Zira "Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Eğer (o) Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, onda birbirini tutmayan çok şeyler bulurlardı" (Nisâ 4/82) ayetinde belirtildiği üzere, dinî kaynaklarda ihtilaf ve tenakuz olması mümkün değildir. Nitekim daha önce ele aldığımız üç yaklaşımdan mutedil olan ilkini benimseyen Şâtıbî, senedi ister sahih olsun, ister olmasın manasının doğru olduğunu ifade ettiği bu hadiste ifade edilen yöntemi savunur ve makul bir şekilde açıklamaya çalışır.³⁹

Bununla birlikte hadiste belirtilen husus, burada yanlış bir yöntemle kötü bir gaye için kullanılmaya çalışılmaktadır. Nitekim söz konusu kesimler, önce kendilerine ait bazı esaslar ve gayeler belirlemiş, ardından tüm Kur'ân'ı bu esaslara uygun düşecek tarzda yorumlamış, sonra da bu anlayış ve yorumlara ters düşen her türlü sünnet malzemesini yine Kur'ân'ı gerekçe göstererek reddetmişlerdir.

Bu konuda Hariciler'in takıntısı, büyük günah meselesi ve bu mesele bağlamında kendileri dışındaki herkesi küfürle itham etme çabası olmuş, Şia tüm ilgi ve gayretini hilafet ve imamet meselesi üzerine odaklamış, Mu'tezile ise, tüm Kur'ân'ı benimsediği beş esas doğrultusunda yorumlamıştır. Onlar, bu konuda kendi görüşlerine uygun düşen ayetleri zahirleri üzere benimsemiş, ters düşenleri ise, müteşabih kabul ederek istedikleri yönde te'vil etme gayreti içinde olmuşlardır.⁴⁰

Onlar, kendi görüşlerini savunmak adına "Kitap'da Biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık" (En'am 6/38), "Bu Kitab'ı da sana, her şey için bir açıklama, ... olarak indirdik." (Nahl 16/89), "Bugün, size dininizi bütünledim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslam'ı beğendim." (Mâide 5/3) vb. birçok ayete başvurdukları gibi, Hz. Peygamber'den nakledilen şu yöndeki rivayetlere de başvurmuşlardır: "*Benden rivayet edilen hadisler çoğalacaktır. Bu hadislerden Kur'ân'a uyanlar gerçekten benim sözlerimdir, uymayanlar ise, bana ait değildir.*" Sünnete yine sünnet malzemesiyle karşı çıkma çelişkisini bünyeye

³⁷ İbn Abdilberr, *a.g.e.*, II, 1191; el-Kurtubî, *a.g.e.*, I, 30.

³⁸ Sahih hadisleri zayıf olanlardan ayırt etme ve sağlıklı bir sünnet anlayışı ortaya koyabilme çaba ve gayretleri, günümüz için de büyük önem arzeden ve hakkında çok sayıda çalışma yapılan hususların başında gelmektedir. Bu konuda kaleme alınan ve kapsamlı yeni teklifler öneren çalışmalarda, hadislerin sened tenkidinin yanı sıra metin tenkidine de büyük önem verilmekte ve metin tenkidinin birinci esası olarak; "*Hadislerin Kur'an ölçüsüne vurulması*" zikredilmektedir. Bkz. Keleş, Ahmet, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, İstanbul 1998; Kırbaçoğlu, M. Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 185-215.

³⁹ eş-Şâtıbî, *a.g.e.*, IV, 20vd.

⁴⁰ Her ne kadar belli bazı haklı gerekçeler içerse ve nispeten Ehl-i Sünnet dünyası tarafından da kullanılmışsa da bu eğilim, söz konusu bid'at ehli kesimler tarafından çok aşırı boyutlarda istismar edilmiştir. Bkz. Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, I, 533-534; 387-525; 307-386.

sinde barındıran bu tür rivayetler, hadis alimleri tarafından sıhhat yönüyle ciddi bir şekilde eleştirilmiştir.⁴¹

Dolayısıyla İslam ümmetinin çoğunluğunu ifade eden Ehl-i Sünnet ile bid'at ehli olarak nitelenen fırkalar arasındaki en belirgin fark, kendisini Hz. Peygamber'in sünnetine olan yaklaşımda göstermektedir. Çünkü Kur'ân, İslam dininin tartışmasız temel kaynağı olmakla birlikte değişik şekillerde te'vil edilip yorumlanmaya müsaittir. Kur'ân'ı kendi istediği şekilde anlayan bu kesimler, bu konuda karşılıklarına çıkan sünnet engelini de yine Kur'ân ile aşmaya çalışmışlar, böylece tabir yerindeyse bir taşla iki kuş vurmaya çalışmışlardır. Onların bu konuda sığındıkları yöntem, daha önce de belirttiğimiz üzere "*Hadislerin Kur'ân'a Arzı*"dır. Fakat bundan kasıtları, Hz. Peygamber'in sünneti doğrultusunda anlaşılan Kur'ân değil, kendi görüşleri doğrultusunda yorumlayıp anladıkları Kur'ân'dır. Dolayısıyla onların görüşlerine uymayan hadisler, doğal olarak Kur'ân'a da ters düşmüş olmakta ve reddedilmeleri gerekmektedir.

İşte böyle bir ortamda Ehl-i Sünnet alimlerinden daha önce belirttiğimiz üç yaklaşımdan sonuncusunu benimseyenler, "*Hadislerin Kur'ân'a Arzı*" yöntemini söz konusu hadisin zayıf olduğu gerekçesiyle reddetmişlerdir.⁴² Nitekim bu konuda İmam Şafîî, meçhul bir kişiden munkatı olarak nakledilen bu rivayeti, hiçbir konuda kabul etmeyeceğini ifade etmiş,⁴³ Abdurrahman b. Mehdi (ö.198/813-4) de şunu söylemiştir: "*Bu hadisi zındıklar ve Hariciler uydurmuştur.*"⁴⁴ Aynı şekilde el-Hattabi (ö.388/988) ise, şunları söylemektedir: "*Bana Kur'ân ile bir misli verildi'* hadisinde, hadisin Kur'ân'a arz edilmeye ihtiyacı olmadığına delalet vardır. Zira hadis sabit olunca bizatihi huccet olur. '*Benden size gelen hadisi Kitabullah'a arzedin'* diye rivayet edilen sözün aslı yoktur, batıl bir hadistir."⁴⁵

Görüldüğü üzere onların buradaki amaçları, Kur'ân sünnet bütünlüğünü reddetmek değil, bilakis Kur'ân etrafında başlayan ve yaygınlaşan söz konusu keyfi yorum ve yaklaşım furcasının önüne geçmektir. Onların bu konuda başvurdukları ve öne çıkardıkları yegane kaynak da, elbette Hz. Peygamber'in sünneti olmuştur.

Bu mücadeleler ve akabinde ortaya çıkan tartışmalar, söz konusu alimleri büyük endişeye sevk etmiş ve bu konuda bid'at ehlinin tam tersi yönde bir tutum ve yönelişe sevk etmiştir. Nitekim onlar, büyük ölçüde mecrasından kaymaya başlayan Kur'ân tefsirini ve buna bağlı uygulamaları normal seyrine döndürebilmek gayesiyle Kur'ân sünnet ilişkisi konusunda ağırlığı sünnet tarafına vermiş-

⁴¹ Bu konudaki delil ve gerekçeler için bkz. Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnetin Yeri*, s. 148-vd.

⁴² İbn Abdilberr, *a.g.e.*, II, 1191.

⁴³ eş-Şafîî, *er-Risâle*, s. 133.

⁴⁴ eş-Şatibî, *a.g.e.*, IV, 18.

⁴⁵ el-Kurtubî, *a.g.e.*, I, 30.

lerdir. Öyle ki, bu durum, onların sünnetin Kur'ân'dan bağımsız bir kaynak olduğunu, Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada ona eşdeğer, hatta ondan daha öncelikli bir önem ve konumu haiz olduğunu ifade eden görüşler ileri sürmelerine neden olmuştur.

İşte bu çalışmada ele aldığımız sözleri, bu bağlamda bid'at ehli kesimlere ait yanlış anlayışlara karşı söylenmiş, iyi niyetli ve doğru gayeli, fakat gayesini oldukça aşan ifadeler olarak görmek gerekmektedir.

Bununla birlikte konuyla ilgili aşırılıkların geçmişte kaldığını farzederek meselenin tümüyle hallolmuş olduğunu düşünmek oldukça yanıltıcı olacaktır. Çünkü meselenin, '*tarih tekerrürden ibarettir*' vecizesini hatırlatır tarzda sürekli tekrarlanan bir yönü vardır. Yani tarihi süreç boyunca ve günümüzde benzer uç yaklaşımlar zaman zaman tekrar ortaya çıkmakta ve yer yer oldukça etkili olmaktadır. Bu hususlar, ayrıca ele alınmaya ve incelenmeye değer konulardır.

* * *

Bizim, çalışmamızın bu aşamasında üzerinde durmak istediğimiz husus, Kur'ân sünnet ilişkisi bağlamında sünnetin Kur'ân'a kadi/hâkim olduğu yönündeki görüş ve yaklaşımların uygulamadaki yansımalarını ve bunun günümüze ulaşan pratik etkilerini bazı örnekler eşliğinde ortaya koymaktır. Zira meselenin pratik yönü, en az nazarî yönü kadar, hatta çoğu zaman ondan da daha önemli olabilmektedir.

Burada cevap arayacağımız esas soru şudur: Acaba tarihi süreç içinde bu meselenin pratik boyuttaki uygulaması nasıl olmuştur? Yani Kur'ân sünnet arasındaki ilişki, Kur'ân'dan hüküm çıkarma noktasında her zaman için doğru ve olması gerektiği gibi sağlıklı bir tarzda mı yürümüştür? Yoksa söz konusu aşırı tutum ve yaklaşımlar, uygulama boyutunu da büyük ölçüde etkilemiş midir? Çünkü bir konuda sağlam bir esas belirlemek ve benimsemek ayrı bir şey, bu esası sağlıklı bir usul ve yöntemle pratiğe doğru bir şekilde aktarmak çok daha farklı bir şeydir.

Bunun ötesinde yoksa bu görüş ve ifadeler, pratik uygulama alanında Hz. Peygamber döneminden itibaren cari olan normal fiilî durumun sıradan birer ifadesinden mi ibarettir? Yani bu sözler bize, ister benimsensin ister benimsenmesin mevcut uygulamayı mı resmetmeye çalışmaktadır? O halde bu mevcut uygulama tarzı, meselenin daha önce ele aldığımız ideal nazarî boyutuyla ne ölçüde uyum arz etmektedir? Diğer bir deyişle Kur'ân sünnet ilişkisi bağlamında ortaya çıkan pratik uygulama tarzı, daha önce ortaya koyduğumuz; ikisi de Ehl-i Sünnet'e ait biri mutedil, diğeri uç iki nazarî yaklaşımdan hangisi yönünde tezahür etmiştir?

Tüm bu sorulara cevap bulmak için Hz. Peygamber döneminden itibaren benimsenen mevcut uygulamalara ve bunlara dayanarak mezhep imamaları tarafından verilen hüküm ve fetvalara bakmak gerekmektedir. Bu amaçla biz, bu aşamada, mevcut ahkam tefsirlerini incelemek suretiyle sünnetin Kur'ân'daki

ahkamı belirleme noktasında ne derece etkili olduğunu, çalışmamızda ele aldığımız görüşler doğrultusunda ifade edecek olursak; sünnetin ahkamı belirleme yönüyle Kur'ân'a kâfî/hâkim olup olmadığını pratik uygulama örnekleriyle ortaya koymaya çalışacağız.

* * *

Meselenin pratik uygulama boyutuna, konuyla ilgili Hz. Peygamber'in tutum ve yaklaşımını tespit ederek başlamak istiyoruz. Bilindiği üzere Hz. Peygamber, dinî konularda kendisine vahiy gelmeden konuşmamaya ve bir hüküm vermemeye özen göstermiştir. Nitekim İfk hadisesi bunun en güzel örneğidir.⁴⁶ Esasen kendisi, Kur'ân dışında hüküm koyma hususunda yetki sahibiydi. Nitekim daha önce de belirttiğimiz üzere, "*Ey İnananlar! Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin.*" (Nisa 4/59) gibi pek çok ayette ve "*Bilinizi ki, Rasulullah'ın haram kıldığı Allah'ın haram kıldığı gibidir*"⁴⁷ gibi hadislerde belirtildiği üzere Yüce Allah, ona bu konuda çok açık bir yetki tanımıştır.⁴⁸ Fakat Hz. Peygamber'in bu konudaki tavrına baktığımızda söz konusu ayetleri şöyle anlamamızın da mümkün olduğunu görüyoruz: 'Hz. Peygamber, dinle ilgili hususlarda hiçbir zaman kendi nefsinden ve hevâsından konuşmaz. O, her meselede önce vahiy bekler, ardından da gelen bu vahiyleri Cebrail'in kendisine gösterdiği şekilde maksadına en uygun tarzda açıklar ve uygulamaya koyar. Bu nedenle onun size emrettiği veya yasakladığı hususlarda hiç tereddüt göstermeden ona uyun ve güvenin.'

Hz. Peygamber, karşısına çıkan her yeni durumda veya kendisine sorulan her meselede önceki ayetlere bakarak muhtemel cevaplar vermiyor, bilakis emin olmadığı hususlarda müstakil bir ayet gelmesini bekliyordu. Çünkü aksi takdirde ortaya bazı olumsuz durumlar çıkabiliyordu. Nitekim bilindiği üzere Hz. Peygamber, Cahş kızı Zeyneb'in evinde bal şerbeti içip orada daha uzun süre kalıyordu. Bu durum, Hz. Aişe ve Hz. Hafsa tarafından sitem konusu yapılmış ve bunun üzerine Hz. Peygamber, onların gönlünü almak için bir daha Zeyneb'in evinde bal şerbeti içmemeye yemin etmiştir. Fakat bu konuda nazil olan; "*Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun? Allah bağışlayandır, acıyandır ...*" (Tahrim 66/1-4) ayetleri, Hz. Peygamber'i bu kararından ötürü uyarmış, yani onun bu kararını doğru bulmamıştır.⁴⁹

Elbette bu tür örnekler, oldukça azdır. Çünkü Hz. Peygamber, bu konuda az önce de belirttiğimiz üzere çok ihtiyatlı ve sabırlı davranmıştır. Fakat bu örnekten de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in bu gibi hususlarda verdiği hüküm-

⁴⁶ Nur 24/11-vd.

⁴⁷ İbn Mâce, Mukaddime, 2.

⁴⁸ Bkz. eş-Şâfiî, *er-Risâle*, s. 49-57; İbn Hazm, *a.g.e.*, I, 114.

⁴⁹ el-Buhârî, Talak, 17; Eymân, 20; et-Tirmizî, Tefsir, Sure 66.

ler her zaman için Yüce Allah'ın denetimi, dolayısıyla güvencesi altındadır. Yani onun verdiği her türlü hüküm, bir nevi vahyin onayından geçmiş demektir.⁵⁰

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in benimsediği uygulama tarzında, zaman itibarıyla sünnetin Kur'an'a sonralığı söz konusudur. Yani önce Hz. Peygamber dinî hükümler koymuş, sonra vahiy bunları değiştirip şekillendirmiş değildir. Dolayısıyla sonra olan, önce geleni açıkladığı, yorumladığı, şekillendirdiği ve hatta yer yer belirlediği için bu manada sünnetin Kur'an'a hâkim olduğunu söylemek ve ele aldığımız sözlerdeki 'kâdî' ifadesini bu manaya yormak pekala mümkündür. Zira söz konusu ifadeye Ahmed b. Hanbel'in getirdiği yorum da bu yöndedir.

* * *

Konuyla ilgili Hz. Peygamber'in tutum ve tavrını ortaya koyduktan sonra meseleye bir de doğrudan Kur'an'ın tespiti ve bununla ilgili bazı hükümlere değinerek devam etmek doğru olacaktır. Zira bilindiği üzere Kur'an, Hz. Peygamber'e bir bütün olarak değil, belli bir zaman süreci içinde peyderpey gelmiştir. Hz. Peygamber, gelen vahiyleri derhal ezberlemiş ve sahabeye de ezberletmiştir. Vahyin tespitinde bununla yetinilmeyerek nazil olmakta olan Kur'an ayetleri yazıya da geçirilmiştir. Hz. Peygamber, gerek ezberleme, gerekse yazma konusunda çok titiz davranarak bu konuda yetenekli ve donanımlı kimseleri bulup seçmiştir. Bunun da ötesinde gelen vahiyler, her yıl Ramazan ayında vahiy meleği Cebrail huzurunda toptan gözden geçirilmiştir. Hz. Peygamber vefat ettiğinde Kur'an, iki kapak arasında toplanmış bir Mushaf halinde değildi. Bu iş, halife Hz. Ebu Bekr zamanında son arzaya şahit olan Zeyd b. Sabit başkanlığındaki bir heyet tarafından belli kriterler dahilinde yapılmıştır. Bu kriterlerin başında, getirilen ayetlerin Hz. Peygamber'in huzurunda yazılıp ezberlenmiş olması ve buna iki şahidin şahitlik etmesi gelmektedir.⁵¹ Dolayısıyla bizzat Kur'an'ın tespiti hadisesi, doğrudan sünnetle ilişkili olduğu gibi, Kur'an'ın ezberlenmesi, yazılması ve Cebrail'e arzı gibi hususları da biz, yine hadislerden öğrenmekteyiz.

Sünnetin Kur'an'ın tespitinde belirleyici bir role sahip olması, bazı fikhî meseleleri de doğrudan ilgilendirmiştir. Bunların başında bismelenin Kur'an'dan olup olmadığı ve buna bağlı olarak onun namazlarda açıktan okunmasının gereği gelmektedir. Alimler, Neml suresinde⁵² sure içinde geçen bismelenin Kur'an'dan bir ayet olduğu konusunda icma etmişlerdir. Fakat her surenin başında geçen besmele konusunda ihtilaf vardır. Bazıları⁵³ onun bu surelere ait bir ayet olduğu-

⁵⁰ Bu konuda bkz. eş-Şâtîbî, *a.g.e.*, IV, 26; Erdoğan, Mehmet, *Akıllı Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, s. 69.

⁵¹ Kur'an'ın tespiti konusunda bkz. İzmirli, İsmail Hakkı, *Târih-i Kur'an*, s. 10-vd; Hamidullah, Muhammed, *a.g.e.*, s. 41-vd; Demirci, Muhsin, *Kur'an Tarihi*, s. 104-vd.

⁵² Neml 27/30.

⁵³ Biz, bu çalışmada fikhî görüşünü zikrettiğimiz mezheplerin veya mezhep alimlerinin isimlerini kasden belirtmeyeceğiz. Böylece bir yandan dikkatlerin tamamen ele aldığımız konu üzerinde yo-

nu, bazıları ise, bir ayet olmadığını söylemiş, diğerleri de onu bu surelerden bağımsız müstakil bir ayet olarak kabul etmişlerdir. Her üç kesim de, kendi görüşünü ortaya koyarken çok sayıda hadisi delil göstermiştir.⁵⁴

Burada bu hadisleri ayrı ayrı değerlendirip bunlardan fikhî bir sonuca ulaşmak, her mezhebin kendi usulü çerçevesinde gerçekleştirdiği ayrı bir husustur. Burada bizim için önemli olan şey, Besmele gibi çok önemli bir ayetin tespiti ve buna bağlı hükümlerin doğrudan sünnete bağlı, yani onun tarafından belirlenmiş olmasıdır.

Demek ki, Kur'ân ayetlerinden hüküm çıkarmadan önce bu ayetlerin tespiti, dolayısıyla Mushafın sıhhat ve güvenilirliğinin teminatı bizzat sünnete dayanmaktadır. Bu konuda ümmetin kesin bir icma'ı olmakla birlikte, bazı kaynaklarda yer alan kafa karıştırıcı mahiyetteki rivayetleri ele alıp değerlendirerek bertaraf etmek de, yine doğrudan sünnetin ve sünneti konu alan hadis ilminin görev alanına girmektedir.⁵⁵ Dolayısıyla sünnet ve onu konu edinen ilim dalları dışlandığı takdirde, bırakın Kur'ân'la yetinmeyi, onun hakkında doğru bir bilgi ve sağlam bir kanaate sahip olmak bile güçleşmektedir.

Kur'ân'ın tespitiyle ilgili bir diğer önemli husus da, nesh meselesidir. Bu konuyla ilgili olarak hüküm bildiren bir takım ayetlerin bazen sadece metin/tilavet, bazen de hem metin/tilavet hem de hüküm olarak nesh edildiği, yani Kur'ân'dan çıkarıldığı yönünde bize ulaşan bilgiler mevcuttur. Nitekim kaynaklarda, ilk kısma örnek olarak; Hz. Ömer'den nakledilen ve recm ayeti olarak bilinen; "*Evli erkek ve evli kadın zina ettiklerinde Allah'tan bir ceza olarak muhakkak onları recmedin. Allah mutlak galip ve hikmet sahibidir*" ifadesi zikredilmekte⁵⁶ ve bunun metin olarak nesh edildiği, fakat hükmünün bâkî kaldığı ifade edilmektedir. İkinci hususla ilgili olarak ise, Hz. Aişe'den nakledilen; "*Bilinen on emzirme haramlık hükmü doğurur*"⁵⁷ ifadesine yer verilmektedir. Rivayetlere göre Hz. Peygamber vefat ettiğinde Kur'ân ayetleri arasında okunan bu ifade, hem metin, hem de hüküm olarak kaldırılmıştır.⁵⁸

→

ğunlaşmasını, diğer yandan da mezhebi kaygıların çalışmanın sonucunu etkilememesini sağlamayı amaçladık.

⁵⁴ Besmele konusunda bkz. eş-Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, s. 62-64; el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 8-19; el-Kurtubî, *a.g.e.*, I, 99-vd; es-Sabûnî, *a.g.e.*, I, 47-53.

⁵⁵ Kaynaklarda, Hz. Peygamber'in sağlığında okunduğu halde Mushafta yer almayan bazı surelerden bahsedilmektedir. Örneğin; Ebû Musa el-Eş'arî, *Tevbe ve Müsebbihat'a benzeyen iki sureden bahsetmekte*, Hz. Aişe de Ahzab suresinin iki yüz ayet olduğunu söylemektedir. Bu gibi konularda, söz konusu rivayetlerin gerekli sened ve metin tenkitlerinin yapılması hadis usûlü alanına giren önemli bir konudur. Bkz. Yavuz, Adil, "Kur'ân'da Eksiklik Olduğu İddiaları Bağlamında Bazı Surelerle İlgili Rivayetler Üzerine Bir Değerlendirme (Ahzâb, Muavvizeteyn, Kunut ve Nûrayn Rivayetleri)", *Mari-fe Dergisi*, Konya 2006, yıl: 6, sayı: 1, s. 7-39.

⁵⁶ el-Buharî, *Hudûd*, 30; Ebû Davud, *Hudûd*, 23; et-Tirmizî, *Hudûd*, 7; İbn Mâce, *Hudûd*, 9; ed-Dârimî, *Hudûd*, 16; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, *Hudûd*, 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 23.

⁵⁷ el-Müslim, *Radâ'*, 24; et-Tirmizî, *Radâ'*, 3; ed-Dârimî, *Nikah*, 49; Ebû Davud, *Nikah*, 10.

⁵⁸ Geniş bilgi için bkz. Demirci, Muhsin, *a.g.e.*, s. 163-173; 227-231.

Cörüldüğü üzere hakkında ihtilaf bulunan bu hususlar da, doğrudan sünnetle ilgili olup, bu konudaki tartışmaların doğru bir çözüme kavuşması öncelikle hadis ilminin bu rivayetlerle ilgili yapacağı sağlıklı değerlendirmelere bağlıdır. Dolayısıyla zina gibi, süt emzirme gibi toplumsal yönden oldukça önemli ve yaygın uygulama alanı olan konularda Kur'ânî hükümler vermek, doğrudan sünneti ilgilendiren, bunun da ötesinde büyük ölçüde sünnet tarafından belirlenen hususlardır.

* * *

Sünnetin Kur'ân ayetlerinin tespiti konusundaki bu belirleyici rolüne temas ettikten sonra, artık bu aşamada onun Kur'ân'dan hüküm çıkarma noktasındaki belirleyiciliğini ortaya koyan bazı örnekler üzerinde durmak, böylece meseleyi uygulamalı olarak ortaya koymak istiyoruz. Söz konusu örneklerin çalışmamız açısından daha aydınlatıcı olmasını sağlamak için onları iki grupta ele alacağız:

a) Fıkıh usulü eserlerinde belirtilen; sünnetin Kur'ân'ı açıklama hususiyetlerine uygun düşen örnekler:⁵⁹

Kur'ân'da pek çok hüküm yer almakta, fakat çoğu zaman bunların keyfiyeti ve nasıl uygulanacağı konusunda ayrıntıya girilmemektedir. Bu noktada, sünnet devreye girerek bize ayetlerdeki hükümlerin uygulama şeklini göstermektedir. Nitekim *"Ey İnananlar! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı..."* (Bakara 2/178) ayetinde, kısas emredilmektedir. Fakat ayette, bu kısasın nasıl uygulanacağına dair bir açıklık yoktur. Bu konuda fakihlerden bir kısmı, kısasın uygulanma tarzının öldürme şekline uygun olması gerektiğini söylemiş ve buna Hz. Enes'ten nakledilen; *"Bir Yahudi, bir kadının başına bir taşla parçaladı, Hz. Peygamber de onun başını aynı şekilde parçalattı"*⁶⁰ hadisini delil getirmiştir. Diğerleri ise, kısasta öldürmenin sadece kılıçla olacağını söylemişler ve buna Hz. Peygamber'in; *"Kısasta ancak kılıçla öldürme vardır"*⁶¹ hadisi ile öldürmede ölçülü olmayı emreden⁶² ve savaşta müslu yapmayı yasaklayan⁶³ diğer hadisleri delil göstermişlerdir.⁶⁴

İstisnaları olmakla birlikte Kur'ân, daha ziyade genel hükümler koymakta, sünnet ise, bu genel hükümlerin kapsamını belirlemekte ve zaman zaman bundan istisnalar yapmaktadır. Nitekim *"Ey İnananlar! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı..."* (Bakara 2/178) ayetinde, kısas umumi bir hüküm olarak ortaya konmaktadır. Esasen bir babanın çocuğunu öldürmesi de, bu genel hüküm kapsamına girmektedir. Fakat Cumhur, babanın çocuğuna karşılık öldürülmeyeceği

⁵⁹ Bkz. 18 nolu dipnot.

⁶⁰ el-Buhârî, Diyât, 7, 4, 5, 12, 13; Husûmât, 1; Vesâyâ, 5; el-Müslim, İkame, 15.

⁶¹ İbn Mâce, Ziyâdât, 831.

⁶² Ebû Davud, Cihâd, 120; İbn Mâce, Diyât, 30.

⁶³ el-Buhârî, Mezâlim, 30; Zebâih, 25.

⁶⁴ el-Cassâs, a.g.e., I, 186, 198; İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, I, 181; es-Sabûni, a.g.e., I, 183-184.

mealindeki hadisleri⁶⁵ delil göstererek bu genel kısas hükmünden babayı istisna etmiştir.⁶⁶

Bazen de tam tersi olmakta ve sünnet, Kur'ân'da yer alan bazı hususi hükümleri umumileştirmektedir. Nitekim "İndirdiğimiz apaçık ayetleri ve doğruyu, Biz onları insanlar için kitapta iyice açıkladıktan sonra, gizleyenlere Allah da bütün lanet edebilenler de lanet eder." (Bakara 2/159) ayeti, esas olarak Ehl-i Kitap hakkında inmiş olup, içerdiği hüküm de öncelikle onlara yöneliktir. Fakat alimler, "*Kime bir şey sorulur da, buna cevap vermezse, Kıyamet günü ateşten yularla yularlanır*" hadisi⁶⁷ ve Ebu Hureyre'nin; "*Şayet bu ayet olmasaydı, size bir hadis bile rivayet etmezdim*" sözüyle⁶⁸ istiğhadda bulunmak suretiyle ayetteki hitabın sadece Ehl-i Kitap'ı değil, Müslümanları da kapsadığına hükmetmişlerdir.⁶⁹

Kur'ân'da bazı hükümler mutlak olarak geçmekte, sünnet bu mutlak hükümleri takyid etmektedir. Nitekim "*Oraya yol bulabilen insana Allah için Kabe'yi hacetmesi gereklidir.*" (Âl-i İmran 3/97) ayetinde, hacca gidiş konusunda herhangi bir sınırlama yapılmamıştır. Fakat fakihler, sünnete dayanarak kadınların tek başlarına hacetmelerinin caiz olmadığı yönünde hüküm vermişlerdir. Şöyle ki Hz. Peygamber, genel olarak kadınların yanlarında bir mahremleri bulunmadıkça üç günden fazla sürecek yolculuklara çıkmalarını yasaklamış, bir özel hadisede ise, eşi hacca gitmek isteyen, fakat kendisi bir gazveye katılmak isteyen kimseye gazveyi bırakıp eşiyile birlikte hacca gitmesini söylemiştir.⁷⁰

Sünnet, Kur'ân'da geçen mücmel ifadeleri açıklığa kavuşturmaktadır. Nitekim "*Bundan sonra kadını boşarsa, kadın başka birisiyle nikahlanmadıkça bir daha kendisine helal olmaz.*" (Bakara 2/230) ayetinde, eşinden üç talakla ayrılan kimsenin başkasıyla nikahlanmadan eski eşine dönmesinin helal olmadığı ifade edilmektedir. Fakat buradaki "nikah" kavramının mahiyetinde bir tür belirsizlik ve kapalılık vardır. Cumhur, buradaki nikahın cinsel ilişkiyi ifade ettiğini söylemiş ve bunun için Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadisi delil göstermiştir. Buna göre; kocasından boşanan bir kadın, yeni kocasından memnun olmayarak tekrar eski kocasına dönmek ister. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onun yeni kocasıyla cinsel ilişkiye girmeden bunun mümkün olmayacağını söyler.⁷¹

⁶⁵ et-Tirmizî, Diyât, 9; Ebû Davud, Diyât, 2; en-Nesâî, Kasâme, 39.

⁶⁶ el-Cassâs, a.g.e., I, 178; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 64-65; el-Kurtubî, a.g.e., II, 167-168.

⁶⁷ Ebû Davud, İlim, 9; et-Tirmizî, İlim, 3.

⁶⁸ Ebû Hayyan el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhit*, I, 454.

⁶⁹ el-Cassâs, a.g.e., I, 123; İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 48-49; el-Kurtubî, a.g.e., II, 124-125; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensur fi't-Tefsîr bi'l-Me'sur*, I, 162; es-Sabûnî, a.g.e., I, 150.

⁷⁰ es-Sabûnî, a.g.e., 413.

⁷¹ el-Buhârî, Libâs, 23; Talak, 7, 37; en-Nesâî, Talak, 9; Ebû Davud, Talak, 49. Ayrıca bkz. eş-Şâfiî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, I, 228-229; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, II, 476; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 112; es-Sabûnî, a.g.e., 339-340.

Sünnet, Kur'ân'da yer alan hükümlerin emir ve nehiy yönünden kuvvet derecesini belirler. Nitekim "Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın nişanelerindedir. Kim Kabe'yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur. Kim gönülden iyilik yaparsa, karşılığını görür..." (Bakara 2/158) ayetinde, hac veya umre yapanların Safa ile Merve arasında sa'y yapmalarında bir beis olmadığı ifade edilmektedir. Ayetin zahirinden bu ibadetin, olsa olsa nafîle olabileceği intibai doğmaktadır. Nitekim fakihlerden bazıları, bu hükmü benimsemiştir. Fakat bir kısım fakih, bunun haccın bir ruknü olduğunu söylemiş ve bu görüşe bununla ilgili bazı hadisleri delil getirmişlerdir.⁷²

Sünnet, Kur'ân'da asılları sabit olan bazı hususlarda tamamlayıcı hükümler getirmektedir. Nitekim "Sizlere, ... sizi emziren süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, ... haram kılındı." (Nisâ 4/23) ayetinde, kişinin evlenmesi haram olan kimseler arasında süttan doğan haramlıkla ilgili olarak sadece iki kısım; süttanneler ve süt kardeşler zikredilmektedir. Halbuki sünnet, "Nesepçe haram olan, süt emzirmeyele de haram olur"⁷³ hadisiyle bu sınıfı da yediye tamamlamış, yani onlara; kızları, halaları, teyzeleri, erkek kardeşin kızlarını ve kız kardeşin kızlarını da ilave etmiştir.⁷⁴

Benzer şekilde aynı ayette, iki kızkardeşin aynı anda nikahta bulundurulması haram kılınmış, sünnet ise, buna bir kadınla halasını veya teyzesini aynı anda nikahta bulundurmaya da dahil etmiştir.⁷⁵

Son olarak sünnet, Kur'ân'da hakkında bir hüküm bulunmayan hususlar için yeni hükümler getirmiştir. Nitekim temizlik yönünden deniz suyunun hükmü, "Denizin suyu temiz, meyvesi de helaldir"⁷⁶ hadisiyle, kesilen hayvanın karnından çıkan yavrunun hükmü, "Dilerseniz onun yeyin. Çünkü onun temiz oluşu, annesinin temiz oluşundandır"⁷⁷ hadisiyle sabit olmuştur. Aynı şekilde yırtıcı hayvanları⁷⁸ ve ehlî eşekleri⁷⁹ yemenin hükmü de, sünnet tarafından belirlenmiştir.

Görüldüğü üzere buraya kadar zikrettiğimiz hususlar, Kur'ân sünnet ilişkisine dair fıkıh usulüne ait eserlerde yer alan daha önce zikrettiğimiz üç aşamalı ilişki çerçevesi kapsamındadır.

⁷² el-Buhârî, Hac, 23, 70, 79, 127; el-Müslim, Hac, 260-263; et-Tirmizî, Hac, 64; Ebû Davud, Menâsik, 51; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Hac, 42; en-Nesâî, Hac, 178. Ayrıca bkz. el-Cassâs, *a.g.e.*, I, 118; el-Kurtubî, *a.g.e.*, II, 120-124; es-Sabûnî, *a.g.e.*, I, 139-140.

⁷³ el-Buhârî, Şehade, 7; Nikah, 2; el-Müslim, Radâ', 1; Ebû Davud, Nikah, 6.

⁷⁴ eş-Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 182; el-Kurtubî, *a.g.e.*, V, 72; es-Sabûnî, *a.g.e.*, I, 454-455.

⁷⁵ el-Buhârî, Nikah, 27; el-Müslim, Nikah, 37-39. Ayrıca bkz. el-Cassâs, *a.g.e.*, III, 79; el-Kurtubî, *a.g.e.*, V, 77-78; es-Sabûnî, *a.g.e.*, I, 455.

⁷⁶ et-Tirmizî, Tahâre, 52; Ebû Davud, Tahâre, 41; en-Nesâî, Tahâre, 46; İbn Mâce, Tahâre, 38. Ayrıca bkz. el-Cassâs, *a.g.e.*, 132.

⁷⁷ et-Tirmizî, Sayd, 10; Ebû Davud, Adâhî, 17; İbn Mâce, Zebâih, 15; ed-Dârimî, Adâhî, 17. Ayrıca bkz. el-Cassâs, *a.g.e.*, I, 137.

⁷⁸ el-Buhârî, Tib, 57; el-Müslim, Sıyâm, 11; Ebû Davud, Sünne, 5.

⁷⁹ el-Buhârî, Zebâih, 28; Megâzî, 38; el-Müslim, Nikah, 39.

b) Söz konusu tasnifte sünnetin Kur'ân'ı açıklama hususiyetlerini aşan örnekler:

Kur'ân sünnet ilişkisi bağlamında ele alınan meseleler, her zaman bu sınırlar dahilinde kalmamakta, bu nedenle de çözüme kavuşturulmaları o kadar kolay olmamaktadır. Çünkü birçok meselede, mevcut sünnet malzemesi ile Kur'ân ayetleri arasında zahiren de olsa belli bir çelişki veya ihtilaf söz konusudur. Bu gibi durumlarda, konu hakkında verilen hüküm sünnet lehine olduğunda işte o zaman akla "*sünnetin Kur'ân'a kâdî olduğu*" ifadesi gelmekte ve bunun doğruluk ve haklılık payı merak konusu olmaktadır. Bu noktada biz, bu tür bazı örnekler üzerinde durmak suretiyle meseleye açıklık getirmek istiyoruz.

"*Kim oraya girerse, güvenlik içinde olur*" (Âl-i İmran 3/97) ayetinde, çok açık bir tarzda Kabe'nin haremine sığınan kimselerin emin olacağı bildirilmektedir. Bazı fakihler, ayetin zahirine uygun olarak Harem bölgesine sığınan suçlu kimselerin emin olacağına, yani onların cezalandırılmayacağına hükmetmişlerdir. Diğerleri ise, bu konuda sünneti esas alarak onların cezalandırılacaklarına hükmetmişlerdir. Zira rivayetlere göre Hz. Peygamber, bazı müşriklerin Harem'de öldürülmesini emretmiş, hatta müşrik İbn Hatal için, "*Onu, Kabe'nin örtülerine asılı bir vaziyette bulsanız da öldürün*" buyurmuştur. Bu konuda sünneti esas alan fakihler, ayetteki ifadenin Cahiliye dönemindeki durumu tasvir eden bir anlatım olduğunu belirterek İslam'ın gelmesiyle durumun değiştiğini ifade etmişler, aksi takdirde Kabe'nin suçluların barınağı haline geleceğini söylemişlerdir.⁸⁰

Benzer durum, yirmi üç yıllık risalet süreci boyunca değişik aşamalar geçiren kafirlerle ilişki süreci için de geçerlidir. Zira "*Müminler, müminleri bırakıp kafirleri dost edinmesinler...*" (Âl-i İmran 3/28) ayetinde, umumi bir ifadeyle Müslümanların kafirleri hiçbir şekilde dost edinmemeleri emredilmektedir. Bu ayet bağlamında fakihler, savaş durumunda kafirlerden destek alınıp alınmayacağına cevazını tartışmışlardır. Savaş, çok ciddi bir mesele olup, sonunda toplu bir felaket olduğu için dostluğun en iyi, fakat bir o kadar da riskli bir şekilde test edildiği bir durumdur. Bu konuda bazı fakihler, ayetin zahirini benimseyerek bunun hiçbir şekilde caiz olmadığını söylemişler ve buna şu hadisi delil getirmişlerdir: Bedir günü müşriklerden güçlü bir kimse, Hz. Peygamber'den Mekke müşriklerine karşı kendileriyle birlikte savaşmak üzere izin ister. Fakat Hz. Peygamber, ona bir müşrikten yardım almayacağını söyler ve bu teklifi reddeder. Cumhur ise, bu yardımı kendilerine ihtiyaç duyulması ve güvenilmesi şartıyla caiz görmüştür. Onlar, buna Hz. Peygamber'in Benu Kaynuka Yahudilerinden ve Safvan b. Ümeyye'den yardım almasını delil göstermişlerdir. Cumhur, diğerlerinin sunduğu delili Hz.

⁸⁰ el-Cassâs, a.g.e., II, 304; el-Kurtubî, a.g.e., IV, 90-91; es-Sabûnî, a.g.e., I, 410-412.

Peygamber'in fiili ve ameliyle neshedildiği gerekçesiyle reddetmiş, bazıları ise, bunu o esnada bu kimseye ihtiyaç ve güven duyulmamasına bağlamıştır.⁸¹

Bazı hususlarda ise, Kur'an'ın uhrevî cezalar koyduğu hususlara sünnet somut dünyevi cezalar getirmektedir. Nitekim "Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de boşa gider. Onlar cehennemlikler ve orada devamlı kalırlar." (Bakara 2/217) ayetinde, dinden dönen kimselerin ebedi cehennemde kalacakları bildirilmektedir. Fakat cumhur, "Dinini değiştirenin boynunu vurun"⁸² vb. hadislerle⁸³ dayanarak dinden dönenler hakkında ölüm cezası gibi ağır bir dünyevi cezaya hükmetmiştir.⁸⁴

Bazen de sünnet, iki farklı ayet arasındaki neshe hükmetmede belirleyici rol oynamaktadır. Nitekim "Birinize ölüm geldiği zaman, eğer mal bırakıyorsa, ana babaya, yakınlara, uygun bir tarzda vasiyet etmesi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir borç olarak size farz kılındı." (Bakara 2/180) ayetinde, ölüm vakti yaklaşan kimselerden yakınlarına vasiyet bırakmaları istenmektedir. Fakat fakihler, "Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir. Artık varise vasiyet yoktur"⁸⁵ hadisine dayanarak bu ayetteki hükmün miras ayetleriyle neshedildiğine hükmetmişlerdir.⁸⁶

Bazı hususlarda, Kur'an ile sünnet tarafından ortaya konan hükümlerde ortaya tam bir çelişki görünümü de çıkabilmektedir. Nitekim "Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun." (Nur 24/2) ayetinde, mutlak bir ifadeyle zina eden erkek ve kadınlara yüzer sopa vurulması emredilmektedir. Fakat fakihler, ayetteki bu genel hükmü Ubade b. es-Sâmit'den gelen; "Zina, iki bekar arasında olursa cezası, yüz sopa ve bir yıl sürgün, iki evli arasında gerçekleşirse yüz sopa ve recmdir"⁸⁷ hadisine ve Hz. Peygamber'in Mâız ve Gamidiyye'ye tatbik ettirdiği fiilî recm uygulamasına dayanarak bekar olanlara tahsis etmiş ve evli olanlar için recm cezası verilmesi gerektiğini söylemişlerdir.⁸⁸ Başlangıçta Hariciler tarafından

⁸¹ el-Cassâs, a.g.e., II, 324; el-Kurtubî, a.g.e., IV, 38; es-Sabûnî, a.g.e., I, 402-.

⁸² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Akdiyye, 15.

⁸³ el-Buhârî, Diyât, 6; el-Müslim, Kasâme, 25; et-Tirmizî, Diyât, 10; Ebû Davud, Hudûd, 1.

⁸⁴ İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 147-148; el-Kurtubî, a.g.e., III, 32-33.

⁸⁵ Ebû Davud, Vasâyâ, 6; Buyû', 88; et-Tirmizî, Vasâyâ, 5; İbn Mâce, Vasâyâ, 6; ed-Dârimî, Vasâyâ, 28

⁸⁶ eş-Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 149; el-Cassâs, a.g.e., I, 202; el-Kurtubî, a.g.e., II, 174-175; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 296

⁸⁷ el-Müslim, Hudûd, 12.

⁸⁸ eş-Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 304-305; Taberî, a.g.e., VIII, 80; el-Cassâs, a.g.e., V, 94-vd.; İbnü'l-Arabî, a.g.e., III, 1325-vd.; el-Kurtubî, a.g.e., XII, 107-110; İbn Kesîr, a.g.e., II, 222; es-Sabûnî, a.g.e., II, 19-vd.

muhalefet gören bu görüş, günümüzde de pek çok ilim adamı tarafından tartışılmaktadır.⁸⁹

Benzer durum, livatanın hükmü için de söz konusudur. Nitekim "İçinizden bu işi yapan iki kimseye eziyet edin, tevbe edip düzeltirlerse onları bırakın. Doğrusu Allah tevbeleri daima kabul ve merhamet eder." (Nisâ 4/16) ayetinde,⁹⁰ bu hususla ilgili olarak sadece 'eziyet verme' cezası yer almaktadır. Nitekim bazı fakihlerin livata hakkında öngördükleri ta'zir cezası, bu ayetin zahiriyle uyum arz etmektedir.⁹¹ Fakat diğer fakihler, "Kimin Lut kavminin sapık işini yaptığını görürseniz, faili de, mef'ûlü de öldürün"⁹² vb. hadislerle dayanarak bu işe hüküm olarak ölüm cezası biçmişlerdir.⁹³

Görüldüğü üzere daha da artırılması mümkün olan tüm bu örneklerde, ilk kısımdaki örneklerden farklı olarak Kur'ân ve sünnet, zahiren de olsa farklı hükümler içermekte ve uygulamada tercih büyük ölçüde sünnetten yana yapılmaktadır. Burada bizi ilgilendiren husus, bu görüş ve yaklaşımlardan hangilerinin doğru olup olmadığını belirlemekten ziyade burada mevcut olan uygulamaların bu çalışmada ele aldığımız görüş ve ifadeler açısından ifade ettiği anlamdır.

* * *

İkinci kısımdaki örnekleri göz önüne aldığımızda, onların nazarî olarak fıkıh usulü kitaplarında Kur'ân sünnet ilişkisi bağlamında yer alan daha önce zikrettiğimiz üç boyutlu ilişkinin sınırlarını büyük ölçüde aştığını şöyle ifade edebiliriz:

Buradaki örneklerin durumunu, sünnetin Kur'ân'ın umumi hükümlerini tahsis etmesi olarak nitelemek mümkün değildir. Zira bu hususlarda, Kur'ân'da yer alan umumi hükümlerin tahsisinin ötesinde mevcut hükmün oldukça farklı bir yönde değiştirilmesi söz konusudur. Nitekim ilk gruptaki kısas örneğinde, çocuğunu öldüren babanın durumu bu konudaki hadislerle⁹⁴ ayetin genel hükmünden çıkarılmakta ve böylece ayet tahsis edilmektedir. Fakat zina örneğinde, önce ayetteki genel zina hükmü sadece bekarlara tahsis edilmekte, sonra da evlilere sünnet aracılığıyla yepyeni bir hüküm getirilmektedir.

⁸⁹ Bkz. Ateş, Süleyman, *a.g.e.*, 144-151; Keskin, Yusuf Ziya, *Recm Cezası: Ayet ve Hadis Tahlilleri*, İstanbul 2001; Acar, İsmail, *İslam'da Zina Suçu ve Cezası Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, (Basılmamış doktora tezi), DEÜ SBE, İzmir 1999.

⁹⁰ Bu ayetin zina hakkında mı, yoksa livâta hakkında mı olduğuyla ilgili ihtilaf bulunmaktadır. İbn Abbas, Süddî, Katade, Mücahid, Ebû Müslim el-İsfehâni ve Süleyman Ateş ayetin livâta hakkında olduğu kanaatindedir. Bkz. el-Kurtubî, *a.g.e.*, V, 86-87; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'l-Azîm*, II, 205; eş-Şevkanî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 438.

⁹¹ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, IV, 357-358; Ateş, Süleyman, *a.g.e.*, II, 365-367.

⁹² et-Tirmizî, *Hudûd*, 24; Ebû Davud, *Hudûd*, 29.

⁹³ el-Cassâs, *a.g.e.*, V, 104-105; el-Kurtubî, *a.g.e.*, VII, 155-156.

⁹⁴ et-Tirmizî, *Diyât*, 9; Ebû Davud, *Diyât*, 2; en-Nesâî, *Kasâme*, 39.

İkinci kısımdaki örneklerde sünnet, Kur'ân'da asılları sabit olan farzları tamamlayıcı hükümler getirmenin ötesinde bir fonksiyon icra etmektedir. Nitekim ilk gruptaki bir örnekte, Kur'ân'ın iki kız kardeşin aynı anda nikah altında bulundurulmasını yasakladığını, sünnetin ise, bu yasağa bir kadın ile halasını veya teyzesini aynı anda nikahlamayı da kattığını görmüştük. Fakat ikinci grup içindeki örnekler arasında yer alan mürted, livata, zina vb. örneklerde verilen hükümlerde bu tür bir durum söz konusu değildir. Bilakis bunlar hakkında, onlarla ilgili Kur'ân'da ifade edilen muhtelif hükümlerin yanına müstakil ilave hükümler konmaktadır.

Yine bu örneklerdeki durumu, sünnetin Kur'ân'da yer almayan hususlarda bazı hükümler koyması veya bunları beyan etmesi şeklinde de algılayamayız. Çünkü söz konusu meseleler bizzat Kur'ân'da en az birkaç yerde geçmekte ve haklarında şöyle veya böyle bir hüküm de belirtilmektedir. Sünnet ise, mevcut bu hükümleri bir şekilde iptal etmekte, onların yerine başka hükümler getirmektedir.

Nitekim bir önceki örnekler grubunda zikrettiğimiz deniz suyunun hükmü konusunda Kur'ân'da hiçbir açık ifade yoktur. Bu nedenle onunla ilgili hüküm doğrudan, "*Denizin suyu temiz, meyresi de helaldir*"⁹⁵ hadisiyle belirlenmiştir. Fakat livata, vasiyyet, mürted, zina vb. hususlar Kur'ân'da birden fazla yerde geçmekte ve haklarında dünyevi veya uhrevi belli hükümler yer almaktadır. Fakat sünnet, bu hükümlerin yerine onlardan çok daha farklı ilave hükümler getirmektedir.

Görüldüğü üzere tüm bu hususlar, Kur'ân sünnet ilişkisi bağlamında fıkıh usulü kitaplarında yer alan söz konusu üç aşamalı ilişkinin dayandığı sünnetin Kur'ân'ın açıklayıcısı olduğu şeklindeki mutedil yaklaşımın sınırlarını oldukça aşmaktadır. Çünkü tüm bu hususlarda sünnet, Kur'ân'daki hükümleri değiştirip farklı bir yönde belirlemekte, yani ona kadi/hâkim olan bir konuma yükselmektedir. Dolayısıyla bunları, ehli bid'at kesimlere tepki olarak ortaya çıkan ve bu çalışmamızın da esas konusunu oluşturan; sünnetin Kur'ân'la eş değer olduğu, hatta zahiren onun da önünde bulunduğu yönündeki uç yaklaşımın sınırlarına dahil etmek gerekmektedir.

Kısaca ifade edecek olursak tüm bu örneklerdeki durum, ancak sünnetin Kur'ân'a kadi/hâkim olmasıyla ifade edilebilecek bir husustur. Ve bu hakimiyet, söz konusu ifadeleri Ahmed b. Hanbel, İbn Kuteybe, İbn Abdilberr vb. alimlerin iyi niyetle yorumladığı tarzda mecazî bir hakimiyet değil, bilakis gerçek anlamda bir hakimiyettir. Yani tüm bu örneklerde Kur'ân, sünnet karşısındaki önceliğini kaybederek onunla eşit, hatta ikincil bir konuma düşmektedir.

* * *

Netice itibarıyla Yahya b. Ebî Kesîr'in bu sözü hakkında, şu iki sonuca ulaşmak mümkündür:

⁹⁵ et-Tirmizî, Tahare, 52; Ebû Davud; Tahare, 41; en-Nesâî, Tahare, 46; İbn Mâce, Tahare, 38.

1. Bu söz, öncelikle Ehl-i Sünnet dışı kesimlerin sünneti dışlayan yaklaşımlarına bir reddiye olarak söylenmiştir. Fakat zaman içinde bu ve benzerleri görüşlerden hareketle Kur'ân sünnet ilişkisi konusunda sünneti klasik Ehl-i Sünnet yaklaşımının ötesine taşıyan farklı bir düşünce tarzı gelişmiştir.

2. Diğer yandan bu görüş, pratik alanda Ehl-i Sünnet'e ait fıkıh anlayışının Kur'ân ayetlerinden ahkâm istinbatında, özellikle Kur'ân ile sünnetin ihtilaf arzettiği hususlarda benimsemiş olduğu fiilî uygulama tarzını çok açık bir tarzda ve cesur bir ifadeyle ortaya koymaktadır. Çünkü bu gibi hususlarda Ehl-i Sünnet fakihlerinin genel teamülü bu yönde olmuş, yani onlar tercihlerini büyük ölçüde Hz. Peygamber'in sünnetinden yana koymuşlardır. Zira onların '*Ehl-i Sünnet*'⁹⁶ ismiyle anılmalarının esprisi de, burada yatıyor olmalıdır.

Elbette bu noktada karşımıza; belli bir olumsuzluğa karşı ortaya çıkan böyle tepkisel bir yaklaşımın belli bir noktada sona erdirilmeyerek çok sayıda fer'i meseleye de hâkim olacak şekilde sürdürülmesinin doğruluğu, bu bağlamda delil olarak getirilen hadislerin sıhhat durumu, söz konusu hadislerle ayetler arasında kurulan zamana ve mekâna bağlı ilişkinin uygunluğu, farklı kesimlerin kendi görüşlerini oluştururken mevcut hadisler arasından yaptıkları tercihlerdeki isabet, vb. çok sayıda tartışma konusu çıkmaktadır. Tefsir ilmi kadar hadis ve fıkıh ilimlerini de ilgilendiren ve oldukça tartışmalı olan bu gibi hususlar, bu çalışmamızın boyutlarını büyük ölçüde aşmaktadır.

SONUÇ

İslam dininin iki temel kaynağı olan Kur'ân ve sünnet arasındaki ilişki, çok iyi bir şekilde belirlenmeli ve ayarlanmalıdır. Bu bağlamda zikredilen Yahya b. Ebî Kesîr'e ait, "*Sünnet Kitaba kâdîdir, Kitap ise, sünnete kâdî değildir*" sözü, Kur'ân sünnet ilişkisi konusunda bid'at ehli kesimlerin sünneti dışlayan yaklaşımlarına bir tepki olarak ortaya konan ve nazarî planda; teşrî' açısından sünneti Kur'ân'la eşdeğer, hatta bazı yönlerden ondan daha öncelikli bir konuma yükselten bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Bunun da ötesinde bu söz, uygulama alanında da belli bir geçerliğe sahiptir. Zira Ehl-i Sünnet alimleri, bilhassa Kur'ân ile sünnetin zahiren çelişki arzettiği hususlarda tercihlerini büyük ölçüde Hz. Peygamber'in uygulamasından yana koymuşlardır.

Meselenin günümüzde de tartışma konusu olan gerek nazarî, gerekse uygulama planındaki durumunun sağlam bir zemine oturtulup, bu konuda sağlıklı ideal bir görüş ve uygulama birliğine ulaşılabilmesi için şu hususların göz önünde bulundurulmasının uygun olacağı kanaatindeyiz:

⁹⁶ *Ehl-i sünnet*: Hz. Peygamber ile ashabın dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler anlamında kullanılan bir tabirdir. Bkz. Yavuz, Y. Şevki, "Ehl-i Sünnet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, X, 525-530.

1. Kur'ân sünnet ilişkisine dair usul bilgilerinin tekrar gözden geçirilerek, bu konudaki temel esasların çok açık ve net bir şekilde tespit edilmesi ve bu esaslara dayalı olarak ortaya ideal bir yaklaşım tarzının konması.

2. Tespit edilen bu ideal yaklaşım tarzının yanı sıra aynı konuda mevcut diğer görüş ve yaklaşımların da açık bir şekilde ortaya konması ve bunların birbirleriyle benzer ve farklı yönlerinin çok iyi bir şekilde belirlenmesi.

3. Mevcut fikhî kaynaklar ve ahkamu'l-Kur'ân türü eserlerde, bu usul esaslarının pratiğe yansıma şeklinin yeniden gözden geçirilmesiyle uygulamada bu temel ilkelere ne ölçüde riayet edilip edilmediğinin belirlenmesi.

4. 'Bu gibi konularda mezhep imamları ve onların takipçileri zaten en doğru kararı vermiş ve iyi tercihi yapmıştır' şeklindeki bir ön kabulü terk ederek, başta tespit edilen esaslara uygun olmadığı görülen fikhî hususların tekrar gözden geçirilmesi ve bu gibi konularda daha doğru ve sağlıklı sonuçlara ulaşılmaya gayret edilmesi.

5. Aynı zamanda hem tefsir, hem hadis, hem de fıkıh ilmini ilgilendiren bu konuda, ciddi bir işbirliğine gidilerek disiplinler arası bir koordinasyonla hareket edilmesi.

6. Tüm bu usul ve uygulama tecrübelerinden elde edilecek ideal yaklaşım tarzıyla günümüzde ortaya çıkan yeni problemlere doğru çözümler üretilmeye çalışılması.

KAYNAKÇA

- Acar, İsmail, *İslam Hukukunda Zina Suçu ve Cezası Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, (Basılmamış doktora tezi), DEÜ SBE, İzmir 1999.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Mısır 1313, I-VI.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, İstanbul 1989.
- el-Buharî, Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, I-VIII, İstanbul 1313.
- el-Cassâs, Ahmed b. Ali, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I-III, Kahire ts.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, I-II, Ankara 1988.
- el-Cüveynî, Ebu'l-Meâlî Abdülmelik, *el-Burhan fî Usûli'l-Fıkıh*, I-II, Ys. 1399.
- ed-Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, I-VI, Dımaşk 1349.
- Demirci, Muhsin, *Kur'ân Tarihi*, İstanbul 1997.
- Ebu Hayyan el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhit*, I-VIII, Riyad 1329.
- Erdogan, Mehmet, *Akıl Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, İstanbul 1995.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, I-V, Mısır 1952.
- Ebu Zehra, *İslam Hukuk Metolojisi*, (Çev. Abdulkadir Şener), Ankara 1986.
- Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul 1993.
- İbn Abdilberr, *Câmiu Beyânî'l-İlm ve Fadlih*, I-II, Riyad 1994.
- İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I-IV, Kahire 1974.
- İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesir fî İlmî't-Tefsir*, I-IX, Beyrut 1987.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed, *el-İhkam fî Usûli'l-Ahkâm*, I-II, Beyrut 1985.
- İbn Kesîr, İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Azim*, I-IV, Beyrut 1966.
- İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis*, Kahire 1966.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, I-II, Mısır 1953.

- İbn Teymiyye, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, Dımaşk 1936.
- İzmirli, İsmail Hakkı, *Târih-i Kur'ân*, İstanbul 1956.
- Keleş, Ahmet, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, İstanbul 1998.
- Keskin, Yusuf Ziya, *Recm Cezası: Ayet ve Hadis Tahlilleri*, İstanbul 2001.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Ankara 2002.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnetin Yeri*, Ankara 1993.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, I-X, Beyrut 1993.
- Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, I-II, Mısır 1353.
- el-Müslim, İbn el-Haccâc, *es-Sahih*, I-IV, Mısır 1331.
- en-Neseî, Ebû Abdurrahman, *es-Sünen*, I-VIII, Mısır 1930.
- er-Râzî, Fahreddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, I-XI, Beyrut 1997.
- Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, I-XII, Beyrut 1999.
- Öğüt, Salim, "Ehl-i Hadis", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.
- es-Sâbü'nî, Muhammed Ali, *Ravâiu'l-Beyân Tefsîru Ayâtî'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*, I-II, Kuveyt 1972.
- es-Suyûtî, Celâleddîn, *ed-Dürü'l-Mensur fî't-Tefsîr bi'l-Me'sur*, I-VIII, Mısır 1314.
- , *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân*, I-II, Beyrut 1992.
- eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Beyrut 1991.
- , *er-Risale*, (Terc. Abdulkadir Şener-İbrahim Çalışkan), Ankara 1997.
- eş-Şâtîbî, Ebû İshak, *el-Muvafakat*, I-IV, Beyrut ts.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadir*, I-V, Kahire 1993.
- , *İrşâdu'l-Fuhûl ila Tahkiki'l-Hak min İlmi'l-Usûl*, Mısır 1937.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I-XII, Mısır 1955.
- et-Tirmizî, Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, I-V, Beyrut ts.
- Yakut el-Hamevi, *Mucemu'l-Buldan*, I-V, Beyrut 1955.
- Yavuz, Adil, "Kur'ân'da Eksiklik Olduğu İddiaları Bağlamında Bazı Surelerle İlgili Rivayetler Üzerine Bir Değerlendirme (Ahzâb, Muavvizeteyn, Kunut ve Nûrayn Rivayetleri)", *Marife Dergisi*, Konya 2006
- Yavuz, Y. Şevki, "Ehl-i Sünnet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.
- Yıldırım, Suat, *Peygamberimizin Kur'ân Tefsiri*, I-II, İzmir 2006.

